

Yerel Reform – Horizontal Modernleşme: Erken Tanzimat Osmanlı Selanik’inde Karantina Uygulaması

Gülay Tulasoğlu*

Local Reforms - Horizontal Modernization: Quarantine in the Early Tanzimat Ottoman Salonica

Abstract ■ By taking the the example of the implementation of quarantine in Mahmud II’s Salonica, this paper aims to demonstrate that the genesis of Ottoman modernization of the Early *Tanzimat* period was horizontal. So far, the modernization of the Ottoman Empire has been seen as the endings of Ottoman State’s modernization policy. Consequently, there is no lack of carefully carried out and comprehensive research literature. However, this doesn’t alter the notion that the Ottoman modernization was not only a state policy but also a process. Having said this, modernization as a process must involve the questions of what was and who has modernized.

One of the modernization areas of the Early *Tanzimat* was the implementation of quarantine. Ottoman State could implement this Western rooted modern measure only very late, in 1838. Having plague threaten areas like port cities in mind which must have necessitated preventive measures, the implementation of quarantine in Salonica before that date arose the question whether it resulted as central or local government’s initiative. The present paper seeks to answer this question in two steps: first, by verification of this measure in Salonica and second, by examination of the initiative behind it.

Keywords: Mahmud II, modernization, horizontal modernization, Salonica, local reforms, quarantine.

Arşiv kaynakları neyin söylenemeyeceğini belirler, ama ne söyleneyeceğini dikte edemez.

Reinhart Koselleck, *Vergangene Zukunft*.¹

* Hacettepe Üniversitesi

1 Reinhart Koselleck, *Vergangene Zukunft: Zur Semantik geschichtlicher Zeiten*, (Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1989), s. 153.

Giriş

19. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun devamı gerek içerden, gerekse dışarıdan imparatorluğun modernleşme yeteneğiyle doğru orantılı olarak görülmüyordu.² İmparatorluk, II. Mahmud'un (1808-1839) Yeniçeri Ocağı'nı ilgasından (1826) sonra, on yıllarca sürecek olan Tanzimat Dönemi'nin (1839-1876) temellerinin atıldığı kapsamlı bir modernleşmeye sahne oldu.³ Bu dönemde modern merkezi devletin temelleri atıldı. Keskin bitiş ve başlangıçlardan ziyade içsel bütünlükler kıstas alındığında imparatorluğun bu dönemini “Erken Tanzimat” olarak isimlendirmek yanlış olmaz.⁴ Bu yüzden bu makalede Erken-Tanzimat

2 Bkz. Gülay Tulasoğlu, ‘*His Majesty's Consul in Saloniki. Charles Blunt (1800-1864), ein europäischer Konsul als Agent der Modernisierung in der osmanischen Provinz*, (Berlin: Klaus Schwarz Verlag, 2015), s. 10-13. “Modernleşme” kavramına dair teorik tartışmaya bu çalışma çerçevesinde maalesef yer ayırmak mümkün değil. Bu makale çerçevesinde kullanılan “modernleşme” kavramından öncelikle Avrupa merkezi devlet modelini örnek olarak merkezleşme politikası güden devletlerin politik ajandası anlaşılmalıdır. Bu bağlamda “modern” kavramı 19. yüzyıl ve sonrasında Batı ve Batılılaşma kavramlarıyla eş anlamlı kullanılmıştır. Bkz. Jürgen Osterhammel, *Die Verwandlung der Welt: Eine Geschichte des 19. Jahrhunderts*, (München: C.H. Beck, 2011), s. 143-4. Orta Çağ'dan günümüze “modern” ve “modernlik” kavramının Avrupadaki tarihi gelişimine dair bkz. Hans Ulrich Gumbrecht, “Modern, Modernität, Moderne”, Otto Brunner, Werner Conze und Reinhart Koselleck (ed.), *Geschichtliche Grundbegriffe: Historisches Lexikon zur politisch-sozialen Sprache in Deutschland*, (Stuttgart: Klett-Cotta, 1978), s. 93-131.

3 Tanzimat'ın toplumu ve devleti merkezi olarak tanzim ederek yeniden düzene sokma anlamlarına dair bkz. Maurus Reinkowski, *Die Dinge der Ordnung: Eine vergleichende Untersuchung über die osmanische Reformpolitik im 19. Jahrhundert*, (München: R. Oldenbourg Verlag, 2005), s. 11; Michael Ursinus, “Die Reformära Mahmuds II. in den Balkanprovinzen: Modernisierung im Zeichen des modernen Steuerstaates”, M. Ursinus, *Quellen zur Geschichte des Osmanischen Reiches und ihre Interpretation*, (İstanbul: Isis Press, 1994), s. 81; Tobias Heinzelmann, *Heiliger Krieg oder Landesverteidigung? Die Diskussion um die Einführung der allgemeinen Militärpflicht im Osmanischen Reich, 1826-1856*, (Frankfurt am Main [v.d.]: Peter Lang, 2004), s. 115.

4 “Tanzimat” kavramı II. Mahmud döneminde *Meclis-i Ahkâm-ı Adliye*'nin kuruluşunda kullanılmıştır. Bkz. Reşat Kaynar, *Mustafa Reşit Paşa ve Tanzimat*, (Ankara: TTK 1985), s. 199; Mehmet Seyitdanlıoğlu, *Tanzimat Devrinde Meclis-i Vâlâ (1838-1868)*, (Ankara: TTK 1999), s. 37. Başka yerde Seyitdanlıoğlu II. Mahmud dönemindeki reformlar için “ilan edilmeyen Tanzimat” tanımı kullanmaktadır. Bkz. Agy, “Tanzimat'ın Ön Hazırlıkları ve Meclis-i Vâlâ-yı Ahkam-ı Adliye'nin Kuruluşu (1838–1840)”, *Sultan II. Mahmud ve Reformları Semineri, 28–30 Haziran 1989: Bildiriler*, (İstanbul: Edebiyat Fakültesi Yayınları 1990), s. 128. Tarihsel dönemlendirme yapılırken dönüm noktalarından ziyade içsel bütünlüklerin belirleyiciliğine dair bkz. Osterhammel, *Die Verwandlung der Welt*, s. 84–128.

dönemi II. Mahmud'un reform yılları kapsayacak şekilde genişletilerek kullanılmıştır.

Osmanlı İmparatorluğu'ndaki modernleşme sürecinin en başından itibaren merkezi devleti güçlendirmeye yönelik olması, akademik literatürde modernleşme inisiyatifinin de merkezi devlette olduğu kabulüne götürmüştür.⁵ Ancak Michael Ursinus II. Mahmud döneminde merkezi devletten bağımsız modern yerel reformlara işaret ederek bu tezin dışına çıkmıştır.⁶ II. Mahmud dönemindeki fiskal merkezleşmenin taşra yöneticileri üzerinde etkilerini inceleyen Ursinus, bunun yerel yönetimler üzerinde baskı yarattığını tespit etmiş ve zaruret içerisinde kalan Osmanlı taşra yöneticilerinin ellerinde kalan mevcut kaynakları en iyi şekilde değerlendirmek için mali sektörde modern yöntemler uygulayarak reform yaptıklarını tespit etmiştir. Manastır'daki yerel yöneticilerin, modern vergi devleti mantığıyla ayanlığı kaldırıp yerine sandık eminliğini kurduklarını ve bu tür reformların Tanzimat reformlarının öncüsü olarak görülebileceğini öneren Ursinus, bunları yerel reform (*regionale Reformen*) olarak tanımlamıştır.⁷ Bu yerel reformların horizontal modernleşmenin göstergesi olup olmadığı sorusunu ise sormamıştır.

İmparatorluğun genişliği ve iletişim imkanlarının sınırlılığı göz önünde bulundurulduğunda, kaynakların merkezde temerküzüyle taşra yönetimlerinin mali baskı altına girdikleri bu dönemde, yerel yöneticilerin ellerindeki mevcut kaynakların verimliliğini artırmak için merkezden bağımsız olarak mali sektör dışında da modernleşme adımları atmış olmaları beklenir.⁸ Bunlar, yerel yönetimlerin merkezi hükümetten bağımsız, modern, merkezi vergi devleti mantığını, yani yöneticinin vergi kaynağı olan yönetilene doğrudan ulaşmasını ve kontrol etmesini amaçlayan adımlardır. Yönetme eyleminin verimliliğini modern yöntemlerle

5 Bkz. Metin Heper, "Center and Periphery in the Ottoman Empire: With Special Reference to the Nineteenth Century", *International Political Science Review*, 1/1 (1980), s. 89.

6 Bkz. Michael Ursinus, *Regionale Reformen Reformen im Osmanischen Reich am Vorabend der Tanzimat: Reformen der rumelischen Provinzialgouverneure im Gerichtssprengel von Manastır (Bitola) zur Zeit der Herrschaft Sultan Mahmuds II. (1808–39)*, (Berlin: Klaus Schwarz Verlag, 1982).

7 Ursinus, *Regionale Reformen*, s. 263.

8 Bunun başka bir tezahürü daha evvelki yüzyıllarda da mevcuttur. Giderleri artan yöneticilerin klasik gelirleri dışında kaynaklar yaratmak için kendilerine ticaret gibi yeni alanlar açmışlardır. Bkz. İ. Metin Kunt, "Derviş Mehmed Paşa, Vezir and Entrepreneur: A Study in Ottoman Political Economic Theory and Practice", *Turcica*, IX (1977), s. 197–214.

arttıran bu düzenlemeler Osmanlı İmparatorluğu'nda horizontal bir modernleşmeye sahne olduğunu gösterir. Horizontal olarak, imparatorluğun değişik yerlerinde ve değişik alanlara yayılan ve yönetim eyleminin verimliliğini arttırmaya yönelik modernleşme adımları, merkezi devlete de örnek teşkil etme potansiyeline sahiptir. Muhammed Ali'nin Mısır'ı hariç tutulmak kaydıyla, 19. yüzyılda, taşradaki yönetimlerin devletin gittikçe artan merkezileşme eğilimine rağmen, uygun koşullar oluştuğunda, İstanbul'daki reform politikasının alan bıraktığı yerlerde taşrada reformlar yapıldığı bilinmektedir ve bunlar dünya tarihi yazımında da yerini almıştır.⁹ Selanik ve Beyrut örneğinde bunlar oldukça kapsamlı bir şekilde incelenmiştir.¹⁰ Aynı şekilde 18. ve 19. yüzyıllarda Şam, Akka, Halep, Girit, Tunus ve Sakız Adası'ndaki karantina uygulamalarının yerel olduğu belirtilmiştir.¹¹ Ancak, bu çalışmalarda da reformların menşei veya horizontal modernleşme sorusu merkez alınmamıştır.

II. Mahmud döneminde, taşra yöneticilerini mali sektörün dışında kalan alanlarda idarenin verimliliğini arttıracak yollar aramaya iten birçok neden vardı. Taşradaki mali sektöre ayan, bey gibi yerel elitler hakimdi. II. Mahmud'un merkezileşme politikası büyük ayanlarla mücadeleyi göze almışken, mali sektöre hakim ayanlara karşı bunları sistem dışına itecek bir uygulamaya, yani vergilerin doğrudan devlet tarafından atanan ve ödenen bir memur eliyle toplanması usulünü getirememiştir.¹² Bir tek taşrada sahip oldukları büyük çiftlikler ve araziler sayesinde yerel halk üzerindeki otoriteleri değil, aynı zamanda İstanbul'da devlet adamlarıyla kurdukları iktisadi ve işe bağları sayesinde önemli bir desteği olan ayan, beyler taşradaki vergi sektöründe yöneten ile yönetilen arasındaki aracı güçtü. Yerel yönetimlerin, tıpkı II. Mahmud gibi, bunları finans sektörünün dışına itme opsiyonları sınırlıydı. Mali sektöre müdahalenin sınırlı olduğu yerlerdeki

9 Osterhammel, *Die Verwandlung der Welt*, s. 898.

10 Meropi Anastassiadou, *Salonique, 1830–1912: Une ville Ottomane à l'âge des Réformes*, (Leiden [v.d.]: Brill, 1997); Jens Hansen, *Fin de Siècle Beirut: The Making of an Ottoman Provincial Capital*, (Oxford: Oxford University Press, 2006).

11 Yaren Ayalon, *Natural Disasters in the Ottoman Empire: Plague, Famine, and Other Misfortunes*, (New York: Cambridge University Press), s. 69.

12 Kapsamlı bir değerlendirme için bkz. Tulasoğlu, *His majesty's Consul*, s. 35–47. Aynı şekilde iltizam sisteminin Tanzimat'ın ilanından sonra da vergi sisteminin dışına itilemediğine dair aktüel çalışmalar bunun ne kadar zor olduğunu göstermektedir. Bkz. Nadir Özbek, "Tax Farming in the Nineteenth-Century Ottoman Empire: Institutional Backwardness or the Emergence of Modern Public Finance", *Journal of Interdisciplinary History*, 49/2 (2018), s. 219-45.

yönetimler gelirlerini maksimize etmek için bu sektörün modernleştirilmesi dışındaki alanlara bakmak zorundaydı. Bu, toplanan verginin yerel yönetimin kasasına gelirken yüzde kaybına uğramasından daha büyük sorunlarla, vuku bulunduğu doğrudan vergi kaynağının yok olması gibi sorunlarla mücadele etmek zorunda olunan yerler söz konusu olduğunda daha da belirgin hale gelmektedir. Bu tür sorunların başında veba salgınları gelmektedir. Vebaya karşı Osmanlı İmparatorluğu 1838 yılına kadar modern bir sağlık önlemi olan karantina uygulamasına taşradaki uygulamaları da içine alacak şekilde geçmemişti. II. Mahmud döneminde taşra yönetimlerinin içinde buldukları finansal baskı göz önünde bulundurulduğunda, yerel yönetimlerin vebadan kaynaklanabilecek nüfus kaybını, dolayısıyla vergi mükellefi kaybını önlemek için, merkezi hükümetin bu konudaki politikası ve kararlarından bağımsız olarak bu modern sağlık önlemini uygulamış olup olmadıkları, sistematik olarak araştırılması gereken bir sorudur.

Savaş gibi olağan üstü zamanları yaşayan coğrafyalar dışında, veba tehlikesinin olduğu yerler insan ve mal sirkülasyonu yüksek olan liman ve ticaret merkezleridir.¹³ İmparatorluğun üçüncü büyük limanı olarak Selanik bunların başında gelmektedir. Aynı zamanda Selanik, yerel yönetiminin mevcut sistemden kolaylıkla elimine edemeyeceği kadar güçlü beylerin bulunduğu bir şehirdi.¹⁴ Yerel yöneticilerin gelirlerini arttırmak için finans sektörüne müdahale etmeleri Selanik'te çok zordu. Geriye vergi kaynağını doğrudan etkileyen, vuku bulunduğu nüfusu ve dolayısıyla vergi mükellefi sayısını aşağı çeken veba ve benzeri salgın hastalıklarla mücadele kalmaktaydı. Bu mücadele, Selanik yerel yönetiminin geleneksel önlemler dışında modern bir sağlık önlemi olan karantinayı uygulanmasının yönetimin verimliliğini arttırmadaki en önemli motivasyonlardan birini oluşturmaktaydı.

Osmanlı İmparatorluğu'nun, gelişen gemi teknolojisiyle büyüyen mal, insan ve bulaşıcı hastalık sirkülasyonuna rağmen oldukça geç bir tarihte, 1838 yılında merkezi olarak karantina uygulamasına geçmesi, bu tarihe kadar bir liman ve ticaret merkezi olan Selanik'te veba tehlikesi olmadığı anlamına gelmiyor. Tersine, diğer Akdeniz liman kentleri ve ticaret merkezleri gibi vebanın dolaşım ve yayılma

13 Rusya ile Osmanlı İmparatorluğu arasında 18. yüzyılın sonu ve 19. yüzyılın başından itibaren vuku bulan savaşların bulaşıcı hastalıkların yayılmasındaki etkisi ve bunların kontrol altına alınması amacıyla alınan önlemlere dair bkz. Andrew Robarts, *Migration and Disease in the Black Sea Region: Ottoman Russian Relations in the Late Eighteenth and Early Nineteenth Centuries*, (London vd.: Bloomsbury, 2017), s. 109-139.

14 Bkz. Tulasoğlu, *His Majesty's Consul*, s. 148-152.

alanına giren Selanik'te veba şehrin başına bir felaket gibi çökmüştür.¹⁵ 19. yüzyılda Selanik'te vebadan ölümlerin toplamı, diğer tüm felaketlerdeki ölümlerden daha fazlaydı. Panzac'a göre şehir 1700 ile 1838 arasında 24 defa çeşitli şiddetlerde veba salgınına uğramıştır. Bu dönemde 51 yıl vebayla geçmiş, bunlardan 32'si bir kaç veba olayına rastlanılan hafif şiddette, sekizi orta şiddetli, yedisi ağır şiddetli ve günde 200'e kadar can alan felaket seviyesinde şiddete sahip dört veba yılı geçirmiştir.¹⁶ Veba tehlikesine karşı mücadelenin en önemli ayağı vebanın şehre bulaşmasını önlemektir. Bu da vebalı gemilerin Selanik limanına girmesini engelleyecek modern ve batılı bir uygulama olan karantinadan geçmekteydi.¹⁷

Veba tehlikesine maruz kalan Selanik'te modern ve Batılı bir usul olan karantinanın uygulanıp uygulanmadığı, ve eğer uygulandıysa bu Batı menşeli modern uygulamanın Osmanlı taşrasında kimin inisiyatifiyle gerçekleştirildiği sunulan makalenin ana konusudur. Bu sorulara cevap verebilmek için ilk önce, Selanik'te bu potansiyel tehlikeye karşı nasıl önlemler alındığına, Osmanlı belgeleri ve dönemin yakından takipçileri olan konsolosluk raporları yardımıyla bakılacaktır. Osmanlı kaynakları içerisinde ise, yerel kaynaklar ön plana çıkarılmıştır. Karantina reformunun varlığı ve menşei sorularına eğilirken, yerel reformların tespiti için hangi kaynakların kullanılması gerektiği sorusuna yakından bakılması, Osmanlı modernleşmesini anlamak için uygulanması gereken yöntemlerin kapsayıcılığını genişletmek bakımından önem arz etmektedir.

Yerel Reformların Tespiti İçin Başlıca Kaynaklar

Modernleşme çerçevesinde, merkezden bağımsız olarak yapılan yerel reformların tespiti meselesi aynı zamanda bir metot meselesidir ve bir tarihsel meseleyi incelemek için hangi kaynakların kullanılacağı sorusuyla iç içedir. Koselleck, geçmiş yüzyıllardaki olayları anlamlandırmak için mutlaka o döneme ait yazılı materyalin kullanılması gerektiğinin altını çizer.¹⁸ Hangi yazılı malzemenin,

15 Daniel Panzac, *La Peste dans L'Empire Ottoman, 1700-1850*, (Louwein: Peeters, 1985), s. 109.

16 Panzac, *La Peste*, s. 215.

17 Selanik'te veba tehlikesine dair kapsamlı bir değerlendirme için bkz. Gülay Tulasoğlu, "Bir Ötekileştirme Aracı Olarak Hijyen: 1837 Salgınında "Kırlı Selanik" in "Vebalı Yahudileri" Üzerine", Y. Koç, S. Küçük (ed.), *Türk Sosyal Tarihçiliğinde Bir "Yalnız" İsim Bahaeddin Yediylüldüz'a Armağan*, (Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 2015) s. 318-320.

18 Reinhard Koselleck, *Begriffsgeschichten: Studien zur Semantik und Pragmatik der politischen und sozialen Sprache*, (Frankfurt am Main: Suhrkamp, 2006), s. 13-4.

hangi süreçler hakkında bilgi verdiği ise o süreçleri hayata geçirmek isteyen, bunu yapma gücüne ve bunu yazılı olarak tutma motivasyonuna sahip olmaya bağlıdır. Osmanlı tarihinin ana kaynağı olarak arşiv metinleri bu bakımdan, Osmanlı İmparatorluğu yönetiminin icra alanı olarak gördüğü alanlarla sıkı bir ilişki içerisindedir.¹⁹ Buradan hareketle, Osmanlı tarihindeki gelişmelerin gerçekte nasıl olduğu hakkında, hangi dönemde hangi kaynakların kullanılacağına dair bir dönemlendirme yapan Hourani, 1760 ile 1860 arasında Osmanlı taşrasında merkezi arşivlerden ziyade yerel kaynakların gerçeği yansıttıklarını tespit etmektedir.²⁰ Bu zaviyeden hareketle, merkezin müdahale motivasyonu ve alanı dışında vuku bulan yerel reformların tespiti için bu dönemde iki ana kaynak öne çıkmaktadır: şeriye sicilleri ve konsolosluk raporları.²¹ Bu durum, merkezi kaynakların taşradaki gelişmelerin takibi için tamamen saf dışı bırakılması anlamına gelmemelidir. Özellikle konu, taşrada karantina gibi modern Batılı bir uygulamanın veya bir reformun gerçekleştirilmesi ise, bunların merkezi hükümetin eylem planları dahilinde olup olmadığının tespiti için mutlaka merkezi kaynaklara bakılmalıdır.

Reformlar her zaman maliyetle ilişkilidir. Bu, çoğu kere yeni harcama alanları demektir. Yerel yönetimlerin icra ve faaliyetlerinin yarattığı mali yükü kaydettikleri “masraf defterleri” merkezden bağımsız olarak yapılan yerel reformların tespiti için en önemli kaynak olarak karşımıza çıkmaktadır.²² 18. yüzyıldan itibaren Osmanlı taşra idarecileri, icraatlarının karşılığında resmi olarak kanun çerçevesinde toplama hakkına sahip olduğu vergilerin dışında *tekâlif-i şâkka* olarak tanımlanan vergilerle kendilerini finanse etmeye başlamışlardır.²³ Merkezi

19 Bkz. Klaus Röhrborn, *Untersuchungen zur osmanischen Verwaltungsgeschichte*, Berlin: W. De Gruyter, 1973, s. 3; Osterhammel, *Die Verwandlung der Welt*, s. 32-3.

20 Bkz. Albert Hourani, “Ottoman Reform and the Politics of Notables”, W. R. Polk ve R. L. Chambers (ed.), *Beginnings of Modernization in the Middle East: The Nineteenth Century*, (Chicago: University of Chicago Press, 1968), s. 42-3.

21 Hourani, “Ottoman Reform”.

22 Masraf defterlerine dair ayrıntılı bir değerlendirme için bkz. Tulasoğlu, *His Majesty's Consul*, s. 54-56.

23 Yerel yönetimlerin *tekâlif-i şâkka* ile karşıladıkları işlere dair bkz. Yavuz Cezar, “18. ve 19. Yüzyıllarda Osmanlı Taşrasında Oluşan Yeni Malî Sektörün Mahiyet ve Büyüklüğü Üzerine”, *Dün ve Bugüyle Toplum ve Ekonomi*, 9 (1996), s. 89-143. *Tekâlif-i şâkka*'nın daha evvelki tezahürlerine dair bkz. Halil İnalçık, “The Ottoman Decline and its Effects upon the Reaya”, Henrik Birnbaum ve Speros Jr. Vryonis (ed.), *Aspects of the Balkans: Continuity and Change: Contributions to the International Balkan Conference Held at UCLA, October 23-28, 1969*, (The Hague: Mouton, 1972), s. 340.

hükümet, yerel yönetimlerin halkı sömürme aracı olarak kullandıkları bu vergileri kontrol etmek için daha 18. yüzyılın ikici yarısında adımlar atmıştır.²⁴ Bu çerçevede, yerel yöneticilerden her altı ayda bir yaptıkları harcamaları gösteren masraf defterleri hazırlayarak merkeze kontrol için göndermeleri ve merkezde incelenip *sahh* çekildikten sonra bu harcamalar vergi olarak toplanabilmesi uygulamasını başlatmıştır.²⁵ Yerel yöneticilerin yaptıkları işlerin listelendiği masraf defterleri bu yüzden taşra yönetiminin icra, eylem ve faaliyet alanına nelerin girdiğini gösteren en önemli birincil kaynak olarak karşımıza çıkmaktadır.²⁶ Şer'iyye sicillerinde yer alan bu defterlerde listelenen işler, ayrıca yerel yönetimin müdahaleyi meşru gördüğü alanlar olarak da anlaşılmalıdır.

Masraf defterlerindeki harcama kalemleriyle, Selanik yönetiminin modern bir sağlık önlemi olan karantınayı uygulayıp uygulamadığını ve eğer uyguladıysa bunun kronolojisi, çapı ve yöntemi yakından takip edilebilir. Karantina, uygulandığında icrası için personel ve mekan gerektirdiğinden bunlar için yapılan harcama mutlaka defterlere kaydedilirdi. Selanik masraf defterleri, karantinanın merkezi olarak uygulanmasına başlandığı 1838 yılından önceki sekiz dönem ve sonrasındaki tutulan iki dönem temel alınarak incelendiğinde, bu usulün icrasındaki kırılma, genişleme ve devamlılıklara karşılaştırmalı olarak bakmayı mümkün kılmaktadır.

Masraf defterleri bu uygulamanın varlığı, kapsamı ve kronolojisini takip konusunda oldukça kapsamlı olmakla beraber, karantina uygulamasının insanların günlük, ticari, siyasi ve sosyal hayatını nasıl etkilediği konusunda pek bilgi içermezler. Yerel yönetimler tarafından yapılan reformların hayata nasıl geçirildikleri ve bunların ne tür etkiler yarattığına dair ayrıntılı bilgiler masraf defterlerinden ziyade, konuya özel ilgi duyan konsolosların raporlarında yer almaktadır. Nitekim, 1760 ile 1860 arasında tarihsel araştırmalar için konsolosluk raporlarının önemini belirten Hourani, bunların taşradaki işleyiş hakkında merkezi Osmanlı

24 Masraf defterlerine dair ayrıntılı bilgi için bkz. Ali Açık ve Abburrahman Sağır, "Tokat Şer'iyye Sicillerine Göre Salyâne Defterleri (1771–1840)", *İ.Ü. Ed. Fak. Tarih Dergisi*, 41 (2005), s. 95–145.

25 Masraf defterlerinin amaç ve işleyişlerine dair bkz. Tulasoğlu, *His Majesty's Consul*, 54-56; agy, "Payitahta Yakın Olmanın Bedeli: Kocaeli Masraf Defterlerine Göre Şehir Harcamaları", *Uluslararası Gazi Süleyman Paşa ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu*, (Kocaeli: Büyükşehir Belediyesi, Kültür ve Sosyal İşler Dairesi Başkanlığı Yayınları 2017), III, s. 1762; Vehbi Günay, "Yerel Kayıtların Işığında XVIII. Yüzyıl Sonlarında İzmir", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 25/1 (2010), s. 255–6.

26 Bkz. Tulasoğlu, "Payitahta Yakın Olmanın Bedeli", s. 1761.

kayıtlarından daha çok bilgi ihtiva ettiklerini belirtmektedir.²⁷ Aynı şekilde, Osmanlı İmparatorluğu'nun iç işleyişine dair çalışmalarda konsolosluk raporlarının önemli bir kaynak olduğu son zamanlarda yapılan çalışmalarda imparatorluğun önceki dönemlerinde de kullanılabilir kaynaklar olarak daha çok öne çıkmaktadır.²⁸ Selanik'te karantina uygulamasını yakından takip eden konsolosların raporları bu uygulamanın nasıl gerçekleştirildiğine dair tamamlayıcı ve bazen de düzelten bilgileri ihtiva etmektedir.

Selanik'te Karantina Uygulaması²⁹

18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren tutulmaya başlanan masraf defterlerinin taşrada idarenin yaptığı harcamaları ihtiva etmekle, Osmanlı İmparatorluğu'nda ki taşra yönetiminin icra, eylem ve faaliyet alanına nelerin girdiğini gösteren en önemli kaynak olduğu yukarıda ifade edilmişti.³⁰ Merkezi otorite eliyle koordine edilip uygulamaya geçildiği 1838'den önce, Selanik'te karantina uygulanıp uygulanmadığının tespiti için burada öncelikle masraf defterlerinin tahlili yapılacaktır. Burada karantinanın mahiyet ve işleyişine dair elde edilen bilgiler, bir sonraki adımda konsolosluk raporlarının yardımıyla analiz edilecektir. 1838'den önceki masraf defterlerine bakıldığında, bu icraatın Selanik yerel yönetimin sekiz dönemdir süreklileşmiş icraatlarından biri olduğu tespit edilmektedir. Karantinanın bu dönemdeki sıklığı, devamlılığı, kapsamı ve bedelini tespit için ilk etapta toplam dokuz masraf defteri incelenecektir.³¹ Bunlardan sekizi merkezi idarenin karantina fermanından önceki, biri ise kararı ihtiva eden fermanın Selanik'e varışının hemen akabinde kaydedilen masraf defterleridir. Buna göre karantina için hangi dönemde ne kadar harcama yapıldığı aşağıda *Tablo I*'deki gibidir. Masraf defterleri *Historical Archives of Macedonia*'da (Makedonya Tarih Arşivleri) bulunan Selanik Şeriyeye Sicilleri'nde (bundan sonra, HAM.SŞS) yer almaktadır.

27 Konsolosluk raporlarının kaynak olarak önemine dair bkz. Hourani, "Ottoman Reform", s. 42-4.

28 Konsolosluk rapor ve yazışmalarının 18. ve 19. yüzyılların dışında da önemli bir kaynak arz ettiklerini gösteren çalışmalara örnek olarak bkz. Günhan Börekçi, "Factions and Favorites at the Courts of Sultan Ahmed I (r. 1603-17) and His Immediate Predecessors", (Doktora tezi, Ohio State University, 2010); Emrah Safa Gürkan, "Fonds for the Sultan: How to Use Venetian Sources for Studying Ottoman History", *News on the Rialto*, 32 (2013), s. 22-28.

29 Bu bölümde kullanılan veriler doktora çalışmamdan alınarak yeniden yorumlanmıştır. Bkz. Tulasoğlu *His Majesty's Consul*, s. 182-198.

30 Bkz. Tulasoğlu, "Payitahta Yakın Olmanın Bedeli", s. 1762.

31 Bu makale çerçevesinde, düzenli olarak başlatılmış olan karantina harcamaları incelenecektir ve bu da 1834 yazından itibaren başlatılmıştır.

Tablo I: Selanik masraf defterlerinde karantina için yapılan harcamalar (1834–1838)

Masraf defteri	Numarası	Masrafın yapıldığı dönem	Harcama (kuruş)
1	HAM.SŞS, 231, s. 12–13 ³²	10 Mayıs – 2 Kasım 1834	3.106,00
2	HAM.SŞS, 231, s. 72–74	3 Kasım 1834 – 29 Nisan 1835	7.719,29
3	HAM.SŞS, 231, s. 98–99	29 Nisan – 22 Ekim 1835	5.975,00
4	HAM.SŞS, 232, s. 34–35	22 Ekim 1835 – 18 Nisan 1836	12.200,00
5	HAM.SŞS, 232, s. 88–89	18 Nisan – 10 Kasım 1836	14.108,00
6	HAM.SŞS, 233, s. 92–93	11 Kasım 1836 – 6 Mayıs 1837	11.122,00
7	HAM.SŞS, 233, s. 158–159	7 Mayıs – 31 Ekim 1837	16.782,00
8	HAM.SŞS, 235, s. 28–29	31 Ekim 1837 – 25 Nisan 1838	0,00
9	HAM.SŞS, 235, s. 86–87	26 Nisan – 18 Ekim 1838	21.465,00

Selanik sancağı idaresinin karantinadan ne anladıkları ve bunu nasıl uyguladıkları yapılan bu masrafların mahiyetleri teker teker incelendiğinde ortaya çıkmaktadır. 1834 yılı rûz-ı hızırından rûzı kasımına kadar yapılan masraflar için gösterilen işlerden Selanik Limanı'na gelen gemilerde veba zuhur etmesi üzerine adamlar tutulduğu öğrenilmektedir. Hicrî 1250 muharremin guresinden başlayan rûz-ı hızır ve Cumade'l-ahire'nin sonuna denk gelen rûz-ı kasımı arasına denk gelen altı ayda (10 Mayıs- 2 Kasım 1834) karantinaya yapılan masraf için ayrılan 3.106,21 kuruşun “bazı gemilerde” veba zuhur etmesi üzerine tutulan adamlara ücret, gıda maddeleri ve konak kiralaları için harcanmış olduğu belirtilmektedir.³³

Buradan limana gelen bazı gemilere karantina uygulandığı anlaşılmaktadır. Bu da karantinanın ya temiz olmayan limanlardan gelen veya veba salgını baş göstermiş gemilere uygulandığına delalet etmektedir. Nitekim, Selanik Fransız konsolosunun bir raporuna göre bu dönemde yalnızca İzmir'den gelen gemiler ka-

32 Masraf defterlerindeki maddelerin iki sayfada yer alması defterlerin ince uzun olarak ciltlenme usulünden kaynaklanmaktadır. Bir sayfada başlayan satırlar takip eden sayfada devam ettirilmiştir.

33 HAM.SŞS, 231, s. 12–13.

rantinaya alınıyordu ve bunların karantinada kalma süreleri beş gündü.³⁴ 1834'te İstanbul'daki veba İzmir'den daha sert yaşandığı halde Selanik limanında bir tek İzmir'den gelen gemilerin karantinaya alınması düşündürücü. Bunun sebebini o zamanlar çok iyi gelişmemiş ve yeterince hıza sahip olmayan posta sistemine bağlamak mümkün. Ancak, Fransız konsolosunun Selanik'te gözlem yaptığı sırada yalnızca İzmir'den gemilerin gelmiş olması daha makul bir açıklama. Daha evvel Selanik'teki karantina uygulamalarına dair yapılan araştırmalar karantina uygulamasının gemilerle sınırlı olduğundan yola çıkılarak burada yalnızca deniz karantinası, yani uygulamanın yalnızca denizin üzerinde gemi bekletilmesi şeklinde tezahür ettiği şeklinde olduğu sonucuna varılmıştır.³⁵ Şeriyye sicillerindeki masraf defterleri dikkatli bir şekilde incelendiğinde, hacim olarak değil ama içerik olarak bundan daha kapsamlı bir karantina uygulandığına dair göstergelerin mevcut olduğu görülmektedir. Şöyle ki, bu dönemdeki karantina için bir "konak" kiralanmıştır. Bir yerin karantina için kiralanmış olması ve bu yerin de depo ya da ambar değil de konak olması burada muhtemelen karantinaya alınan kişilerin gemilerden indirilerek karada bekletildiğine işaret etmektedir. Karantina için tutulan adamlar ise büyük bir ihtimalle limanda bekleyen bekçi personeliydi. Diğer bir ilginç durum ise burada gıda için harcama yapılmış olmasıdır. 1836 yılında kaleme aldığı eserinde Hamdan bin el-Merhum Osman Hoca, her ne kadar karantina altına alınanlara yiyecek verilmesi gerektiğini yazmakta idiyse de, buradaki kayıttan bunun uygulandığını tespit edebilecek veriye sahip değiliz.³⁶ Karantina için yapılan toplam harcama miktarının azlığına bakılırsa (3.106,21 kuruş) bu daha ziyade yalnızca tutulan personelin gıda masrafı („adamları[n] [...] me'külâtları“) olabilecek niteliktedir.

Bundan sonra gelen altı aylık süredeki Selanik masraf defterlerine göre (3 Kasım 1834-29 Nisan 1835) karantina için yapılan harcamaların 7.719, 29 kuruş ile ikiye katlandığı gözlenmektedir.³⁷ Bu konudaki kapsamlı çalışmalardan birini yapmış olan Daniel Panzac'ın belirttiği gibi vebanın özellikle sıcak yaz aylarında

34 Marlene Kurz, "Die Einführung von Quarantänemaßnahmen im Osmanischen Reich unter besonderer Berücksichtigung von Selanik", (Yüksek Lisans Tezi, Universität Heidelberg 1997), s. 41.

35 Kurz, "Die Einführung von Quarantänemaßnahmen".

36 Birsen Bulmuş, "The Plague in the Ottoman Empire, 1300-1838", (Doktora Tezi, Georgetown University, 2008), s. 194. Orijinal eser için bkz. Hamdan bin Al-Merhum Osman Hoca, *Tercüme-i ifhâf el-münasısîfîn ve'l-übedâ bi mabâhid el ihtirâz'an el veba*, Süleymaniye Kütüphanesi, Nafiz Paşa 836, 1252 (1836), fol. 62A, 63A, 63B.

37 HAM.SŞS, 231, s. 72-3.

yayıldığı göz önünde bulundurulursa büyük kısmı soğuk kış aylarına denk gelen bu sezonda, karantina için yapılan harcamalardaki artış dikkat çekici.³⁸ Bu artışın en önemli sebebi masraf defterinde bulunan, Mısır ve canibinden gelen gemilerin karantinaya alındığı ibaresinden anlaşılmaktadır.³⁹ Nitekim, 1834 yılında Mısırdan 11 yıl sürecek korkunç bir veba salgını başlamıştı.⁴⁰ Görünen o ki Selanik yönetimi gerçek bir tehlike söz konusu olduğunda merkezi yönetimden bir emir ya da direktif beklemeden harekete geçmişti. 1834'ün Kasımından 1835 Nisanının sonuna kadar Selanik yöneticileri koruyucu önlemler için o güne kadar görülmemiş yükseklikte bir harcama yapmış bulunmaktadırlar. Selanik'te Nisan sonuna kadar bunlar yapılmışken, İstanbul, Mısır'dan gelen veba tehlikesine karşı önlem alınması için yeni yeni harekete geçiyordu, ancak Selanik'te değil. 29 Nisan 1835'te, yani altı aylık şehir harcamaları hesabı yapıldıktan sonra, Bâb-ı Ali bir ferman yayınlarak Çanakkale'de karantina istasyonu kurulmasını öngörmekteydi.⁴¹

Çanakkale'de karantina uygulamasına dair Selanik'e de ulaşan fermanın sonuna, 1835'in yaz aylarında karantina için yapılan harcamalarda bir düşüş olduğu görülmektedir. 29 Nisandan 22 Ekime kadar olan altı aylık süre için hazırlanan Selanik masraf defterlerine göre bu sefer karantina için toplam 5.975 kuruş harcanmıştır.⁴² Harcamalardaki bu düşüş aslında şaşırtıcı gelebilir. Çünkü buradaki açıklamaya göre bir tek Mısır'dan gelen gemiler değil aynı zamanda veba olan başka limanlardan gelen gemiler de karantinaya tabii tutulmuştu.⁴³ Vebaya karşı alınan önlemlerin yakından takipçisi olan Selanik İngiliz konsolosu Charles Blunt 1835 yazının Selanik için vebasız geçtiğini bildirmektedir.⁴⁴ Harcamalardaki düşüş ise, Çanakkale'de Osmanlı merkezi otoritesiyle uygulanan karantina

38 Vebanın mevsimsel dönüşümüne dair bkz. Panzac, *La Peste*, s. 233, 225.

39 HAM.SŞS, 231, s. 72–3: “Mısır cânibinden gelen sefinelerin kurantina usûli icrâsı için vukû' bulan masârifâtı be-hesâb-ı gurus 7.719,29.”

40 Panzac, *La Peste*, s. 129.

41 Selanik şeriyeye sicillerinde de yer alan bu ferman HAM.SŞS, 231, s. 38'de yer almakta olup “bahr-i sefid boğazında karantina usûlüne dâ'ir emr-i 'âlîşandır” diye geçmektedir. 1835'te Çanakkale Boğazı'nda karantina uygulamasına dair bkz. Bedi Şehsuvaroğlu, “Türkiye Karantina Tarihine Giriş”, *İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası*, 4 (1957), s. 605–6.

42 HAM.SŞS, 231, s. 98–9.

43 HAM.SŞS, 231, s. 98–9: “Mısır ve mahall-i sâ'ireden gelen”.

44 The National Archives of United Kingdom, Foreign Office Documents (bundan sonra kısaca FO) 195/100, Charles Blunt – Lord Ponsonby, Selanik, 14 Temmuz 1835. Aynı şekilde bkz. FO 195/100, Charles Blunt – Lord Ponsonby, Selanik, 14 Temmuz 1835.

Ege'deki ticari hareketliliği kısıtladığı için, Selanik'e de daha az geminin gelmesiyle açıklanabilir. Bu aynı zamanda, 1835 yılında hala yalnızca vebalı gemilere ve "parça başı iş" yaklaşımıyla karantina uygulandığını göstermektedir. Gelen gemi sayısının azlığı, daha az personel ve aralıklı güvenlik önlemi alınmasını gerektirmiştir. Bu durum Selanik'te uygulanan karantinanın doğasına dair ip ucu vermektedir: Karantina devamlı değil, yalnızca limanda vebalı bir gemi zuhur ettiğinde *ad hoc* olarak uygulanmaktaydı.

Bu düşünüşe karşın, hemen ardından gelen kış aylarını kapsayan masraf defterlerinde karantina için yapılan harcamaların ikiye katlandığı gözlenmektedir. 23 Ekim 1835 ile 18 Nisan 1836 arasında karantina için 12.200 kuruş harcanıldığı kaydedilmiştir.⁴⁵ Bu harcamaların mahiyetini karantina usulünü uygulamak için tutulan personelin aylıkları ve masrafları ("*hademeler mâhiyye ve masârifât-i sâ'iresi*") ve karantina için gerekli görülen mahzenlerin kiralari oluşturmaktadır.⁴⁶ Bu kayıтта özellikle mahzenlerin kiralanmış olması uygulanan karantinayı şimdiki kadar incelenmiş olan uygulamalardan ayırmaktadır. Mahzen kiralanması karantinanın gemilerin dışında da mallara uygulandığı göstermektedir.⁴⁷ Ayrıca ilk defa karantina usulünün uygulanması için tutulan adamlara "aylık"lar tahsis edilmişti. Bundan önceki kayıtlarda bunların ödeme biçimi ya genel olarak *masârifât*⁴⁸ olarak ya da ücret⁴⁹ şeklinde yer almaktaydı. Tutulan personelin ödemesinin artık toptan dönemsel olarak değil, aylık şeklinde verilmesi Selanik idaresinin karantina usulünü yalnızca veba tehlikesi baş gösterdiğinde *ad hoc* olarak değil vebayı artık tüm sezonu kapsayan devamlı bir tehlike olarak kavrayıp buna karşı önlemleri de daimi bir hizmet kalemi olarak kavramaya başladığına delalet etmektedir.

Bu dönemi takip eden 1836 yazına denk gelen masraf defterlerinde karantina için yapılan masraflarda bir kere daha yükseliş gözlemlenmektedir. Bu sefer yapılan masraflar %15'lik bir artışla hiç de azımsanmayacak 14.108 kuruşa

45 HAM.SŞS, s. 232, s. 33-4.

46 HAM.SŞS, s. 232, 33-4.

47 Büyük limanların birçoğunda "mahzen" olarak ifade edilen depoları vardı. Bu yerler çoğunlukla vakıflara ait olup kiraya veriliyordu. Nükhet Varlık, "Disease and Empire: A History of the Plague in the Early Modern Ottoman Empire (1453-1600)", (Doktora tezi, University of Chicago, 2008), s. 93.

48 Yapılan harcamaların genel olarak masraf (masârifât) olarak belirtilmiştir. HAM.SŞS, 231, s. 72-3. ve HAM.SŞS, 231, s. 98-9.

49 HAM.SŞS, 231, s. 12-3.

çıkmıştır.⁵⁰ 18 Nisan ile 10 Kasım 1836 tarihleri arasında yapılan masraflardan dikkati çeken 9.323 kuruş gibi önemli bir meblağın memurların (*me'mûrîn*), var-diyânların (*vârdiyân*),⁵¹ tütsücülerin ve bir karantina doktorunun aylıklarına ayrıldığı kaydedilmiştir. 4.785 kuruşluk diğer bir kısım ise karantina nazırı Musa Ağa'nın emrine verilmiş olan adamların aylıklarına ayrılmıştır. Bu meblağın 2.833 kuruşluk kısmı mevcut tütsücülere ek olarak Selanik'in batısında bulunan Vardar Kapısı'nda görevlendirilen tütsücülerin aylıklarına ayrılmıştır.⁵² 1836 kışında karantina usulü uygulaması için yapılan kayıtlar daha evvelki kayıtlarla karşılaştırıldığında harcamaların yüksekliğinden ziyade harcamaların içeriğindeki farklılık dikkati çekmektedir. Hademe yerine memurların istihdam edilmesinin yanında karantina bekçileri için kullanılan "vardiyan" kaydedilmiştir. Ayrıca ilk defa bir karantina doktoru görevlendirilmiş ve vebaya karşı tütsücüler tutulmuştur.

Selanik'te vebaya karşı karantinanın bir parçası olarak tütsücülerin tutulmuş olması dikkate değer bir gelişme. Bu durum Selanik yerel yönetiminin, hastalığa karşı gerek Avrupa'da gerekse Rusya'da hakim diskurdan kopuk olmadıklarının işareti olarak yorumlanmalıdır. Buradan Osmanlı İmparatorluğu'nun vebayı tıbbi olarak kavramadığı anlamı çıkarılmamalıdır. Osmanlı İmparatorluğu'nda vebayı kavrayışta 16. yüzyıldan itibaren tıbbileşme söz konusuydu. Nühket Varlık'ın Erken Modern Akdeniz Dünyası çerçevesinde ele aldığı Osmanlı örneği, 19. yüzyıl Osmanlı dünyasında vebanın bulaşıcılığının onu bir hastalık olarak yani tıbbi bir mesele olarak kavranıp ondan kaçışın yeni bir şey olmadığını göstermektedir.⁵³ 1830ların ikinci yarısında Avrupa'da artık vebanın ortaya çıkması ve yayılmasına sebebiyet veren şeyin insanları cezalandırmak için yeryüzüne gönderilen tanrısal bir ceza olmaktan ziyade dünyevi kökleri olduğu fikri mevcut diskuru belirlemekteydi. Ancak, hastalığın sebebinin bakteriler olduğu bilinmiyordu. Hastalığın aniden ortaya çıkıp yine aniden ortadan kaybolmasının dünyevi koşullarla açıklanamayacağı (*antikontagionist*) düşüncesi hala mevcut olmakla birlikte has-

50 HAM.SŞS, 232, s. 88–9.

51 Bkz. "Vardiyan" maddesi, Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1971), s. 585.

52 Ayrıca HAM.SŞS, 232, s. 88–91'de belirtilmiş.

53 Nühket Varlık, *Plague and Empire in the Early Modern Mediterranean World. The Ottoman Experience, 1347-1600*, (New York: Cambridge University Press 2015), s. 228-247. Ayrıca Osmanlı İmparatorluğu'nda vebadan kaçış muhalifleri olmakla birlikte halk arasında uygulanmaktaydı. Bkz. Birsan Bulmuş, *Plague, Quarantines and Geopolitics in the Ottoman Empire*, (Edinburg: Edinburg University Press, 2012), s. 23-28.

talıkların kadavra ve artıklardan havaya karışan kötü kokulardan kaynaklandığını savunan (*miasmatic*) teorilere geri dönüş yapılmaktaydı.⁵⁴ Örneğin, Mısır'da görev yapan Fransız doktor Clot Bey'e göre vebanın sebebi kötü havaydı. Dolayısıyla Mısır'daki vebanın sebebi de Mısır'ın meteorolojik özelliklerinden kaynaklanmaktaydı.⁵⁵ Aynı şekilde Osmanlı İmparatorluğu'nda da pislik ve kötü kokuların hastalık sebebi olduğu ve o yüzden temizliğe dikkat edilmesine dair düzenlemeler yapılmaktaydı.⁵⁶ Tüm bu yaklaşımlar içinde en çok revaçta olanı *Filth* (Pislik) teorisiydi. Modern hijyen teorilerinden biri olarak gösterilebilecek bu teoriye göre veba, artıklardan ve çürümekte olan organik maddelerin yarattığı pislikten ve pis kokulardan kaynaklanmaktadır.⁵⁷ Tütsüler ise bu kokuları def ederek vebayı önlemenin yolu olarak görülmekteydi.

Selanik'in batısında bulunan Vardar Kapısı'nda tütsücülerin görevlendirilmesi, buradaki yönetimin bu diskurun dışında kalmadıklarına işaret etmektedir. Çünkü, tütsücülerin görevlendirildiği yer tam da *Filth* teorisinde vebanın kaynağı olarak gösterilen yerlerin tarifine uymaktadır. Vacalopoulos'un betimlemelerine göre Vardar kapısının hemen önünde içi durgun su dolu bir çok çukur bulunmaktaydı.⁵⁸ Burasının adının "bara" olması bu ismin bataklık anlamına gelen Türkçe *bar* kelimesinden türetildiğini de göstermektedir.⁵⁹ Selanik'in Vardar Ka-

54 Erwin Ackerknecht, "Anticontagionism between 1821 and 1827" [*Bulletin of the History of Medicine*], 22 (1948), s. 562-593] adlı çalışmasında 1820'ler ve 1830'larda vebanın bulaşıcılığının tekrar tartışılır hale geldiğini belirttiği gibi vebaya karşı tutumda süreklilik kazanmış bir diskur söz konusu değildi. Ne zaman biteceği veya nasıl bir şiddette olacağı, hastalığın sebebi bilinmediği için de sık sık ahlaki "kirlilik" ile ilişkilendirilebiliyordu.

55 Antoine Barthélémy Clot-Bey, *De la peste observée en Égypte; Recherches et Considérations sur cette Maladie*, (Paris: Fortin, Masson et Cte Libraires-Édirteurs, 1840), s. 213-223, 233. Avrupa'da veba vb. bulaşıcı hastalıkların kaynağının pislik olduğu teorileri doğrudan insan ve mal hareketliliğini kontrol altına alan karantina ile çözüleceği anlamına gelmeyip, bilakis altyapı çalışmalarının geliştirilmesinin önceliğine vurgu yapılmaktaydı. Bkz. Bulmuş, *Plague, Quarantines*, s. 4.

56 Gülden Sarıyıldız, "Karantina Meclisinin Kuruluşu ve faaliyetleri", *Belleten*, CLVIII/222 (1994), s. 331; Nuran Yıldırım, *İstanbul'un Sağlık Tarihi*, (İstanbul 2010 Avrupa Kültür Başkenti Ajansı İstanbul Üniversitesi Projesi No. 55-10), (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, 2010), s. 40.

57 *Filth* (Pislik) teorisine dair bkz. Ackerknecht, "Anticontagionism", s. 568; Kurz, "Die Einbführung von Quarantänemaßnahmen", s. 22-3.

58 Apostolos E. Vacalopoulos, *A History of Thessaloniki*, (Thessaloniki: Institute for Balkan Studies, 1972), s. 108.

59 Bkz. Anastasiadou, *Salonique*, s. 83.

pısı bu yüzden sıkça hastalık yuvası olarak betimlenmiştir.⁶⁰ Selanik idaresinin şimdi bu kapıda da önlemler alması yalnız artık bir tek denizden gelen tehlikelere karşı değil aynı zamanda karada vücuda gelip yayılan tehlikelere karşı da önlemler aldığını göstermekle kalmıyor, aynı zamanda, vebanın kaynağı ile ilgili teorileri sorunların çözümünde dikkate alarak uyguladıkları modern yöntemi şekillendirdiklerini de gösteriyor. Hangi kanallarla Selanik yönetiminin Avrupa'daki diskurdan haberdar oldukları sorusu karantina uygulamasında Avrupalı konsolosların nasıl bir rol oynadıkları sorusuyla da yakından ilgili. Yaron Ayalon, 18. yüzyıldan 19. yüzyılın başına kadar, Şam, Halep, Akka, Sakız Adası, Tunus ve Girit'te yerel idarecilerin inisiyatifleriyle uygulanan karantina uygulamalarının Batı'daki uygulamalarla benzerliğinden yola çıkarak Avrupalı konsolos ve diplomatlarının buradaki etkilerini tahmin etmektedir.⁶¹ Avrupalı konsolosların Selanik'teki karantina uygulamasında oynadıkları rolü incelediğim doktora çalışmamda ise buradaki karantina uygulamasında aynı dönemde başka yerlerde görülen, konsolosların karantina muhalefetinin tersine burada konsolosların pozitif bir rol oynadıklarını tespit etmişim.⁶² Bir yerel reform olarak karantina uygulamasındaki Avrupalı konsolosların rolünden hareketle taşradaki reformların da tıpkı merkezdeki modernleşme gibi, Avrupalı konsoloslar eliyle uluslararası bir çekişme alanına mı dönüştürüldüğü sorusu ise ayrıca değerlendirilmesi gereken bir konu olup horizontal modernleşme çerçevesinde yeniden değerlendirilmesi gereken bir sorudur.

1 Kasım 1836 ile 6 Mayıs 1837 tarihleri arasında Selanik idaresinin yaptığı harcamalar için hazırlanan masraf defterine bu sefer karantina için 11.122 kuruş ayrıldığı kaydedilmiştir. Bu meblağ, karantina usulü için memurlara verilen aylık ve diğer masraflar için harcanmıştı.⁶³ Bu meblağ daha evvelki altı aylık dönemde yapılan harcamalardan %20 daha azdı. Aynı zamanda bu sefer ne tütsücü, ne karantina tabibi ne de bekçi masrafları tek tek kaydedilmiş olup bunun yerine toptan diğer lazım gelen masraflar („*masârif-i muktezî-i sâ'ireleri*“) ibaresi yer almıştır.⁶⁴ Buradaki, bir önceki deftere göre söz konusu olan detay azlığı halihazırda ge-

60 Vacalopoulos, *History*, s. 108.

61 Bkz. Ayalon, *Natural Disasters* s. 69.

62 Tulasoğlu, *His Majesty's Consul*, s. 172–258. Bkz. *Natural Disasters in the Ottoman Empire: Plague, Famine, and Other Misfortunes*, (New York: Cambridge University Press 2015), s. 69. Tunus'ta karantinaya karşı Avrupa konsoloslarının muhalefetine dair bkz. örneğin Nancy Elizabeth Gallagher, *Medicine and Power in Tunisia, 1790-1900*, (Lonson, New York vd.: Cambridge University Press 1983), s. 40-4.

63 HAM.SŞS, 233, s. 92–3.

64 HAM.SŞS, 233, s. 92–3.

çen karantina uygulamasında yapılan yeniliklerin büyük oranda devam ettirildiği anlamına gelmektedir. Buna ek olarak bu dönemin potansiyel veba tehlikesinin olmamasından kaynaklı olarak tütsücü gibi bazı kalemlerin zaruretinin de kış döneminde ortadan kalktığı için harcamalardan çıkarıldığı şeklinde yorumlanabilir. Bu durum, karantinaya dair karar alma sürecinde en etkili olan şeyin hala ihtiyaç zuhurunda uygulanması mantığı çerçevesinde hayata geçirildiğine delalettir.

1837 yılının daha Ocak ayında Balkanlarda ve Selanik'te veba salgını baş göstermişti.⁶⁵ 1836-1837 kışı İstanbul'da korkunç bir veba salgınına sahne olmuş, Selanik'e ise yazın ulaşarak korkunç boyutlara varacaktı. Selanik'te 1837 yılı 7 Mayısı yani yaz başından aynı yılın 31 Ekim kış başına kadar olan harcamaları ihtiva eden masraf defterine göre karantina için 16.782 kuruş harcanmıştır.⁶⁶ Bunların memurların aylıkları vb. yanında ayrıca kefen, aciz, dilenci ve fakirler için yapılan harcamaları da ihtiva ettiği görülmektedir. Kefen masrafının karantina harcaması kaleminde gösterilmesi oldukça düşündürücü, çünkü vebadan ölenlerin İslamî usullere göre defni hastalığın bulaşması riskini artırıyordu. Bu defterde başka bir kayıt daha dikkati çekmektedir. Masraflar arasında daha evvel vebadan öldüğü halde hala vergi mükellefi olarak görünenler üzerinden yapılan vergi yükü hesabından dolayı fazla vergi vermek zorunda kalan yerlere toplanan verginin geri verilmesi de yer almaktadır. Bu açığı da aktüel yönetim kapatmak zorunda kalmıştı.⁶⁷

1837 yazındaki korkunç veba salgını ve kayıplardan sonra, 1837-38 kış başı ile yaz başı arasında yapılan masraflar için hazırlanan defterde karantina için herhangi bir kayda rastlanmamaktadır.⁶⁸ Akla bundan evvel yapılan harcamaların fazla mı dikkat çektiği sorusu gelse de, karantinaya dair diskurun, artık bunun merkezi hükümetin bir icra alanı olarak kabul edilmesi yönünde ağırlık kazanmış olduğunun göstergesi olarak yorumlanmalıdır. Selanik Limanı'na hiçbir gemi girmemiş olsa bile, yerel yönetimin mutat harcaması olarak her masraf defterinde

65 Ami Boué, *La Turquie d'Europe*, Bd. II, s. 175-177 ve Bd. III, s. 378 ve devamındaki tasvirler en bilinenleridir. Ayrıca bkz. Joseph Franz Müller, "Darstellung der Pestseuche in Rumelien in den Jahren 1837 und 1838", *Medicinische Jahrbücher des kais. könl. Österreichischen Staates*, 35 (1841), s. 37. 1837 veba salgınına dair dönem literatürünün kapsamlı bir listesi için bkz. Kurz, "Die Einführung von Quarantänemaßnahmen", s. 2.

66 HAM.SŞS, 233, s. 158-9.

67 HAM.SŞS, 233, s. 158-159: "6.978,20 gürüş tâ'un sebebiyle kurâhâda mürd olan re'âyâların rü'ûslarından müntefi' kalan".

68 HAM.SŞS, 235, s. 28-9.

gösterilerek pratikte meşruiyet kazanmış bu uygulamanın, kağıt üzerinde yerel yöneticiler tarafından vazgeçilecek bir kalem olması gerçekçi değil.

Nitekim, bu durum 1838 yazında tamamen değişmiştir. 1838 26 Nisan'ından (yaz başı) aynı yılın 19 Ekim'ine (kış başı) kadar yapılan harcamalar için hazırlanan masraf defterinde karantinaya 21.465, 28 kuruş harcandığı kaydedilmiştir.⁶⁹ Bu, karantina masraflarının daha evvel hiç görülmemiş bir şekilde arttığını gösteren bir meblağ. 1838 yılında Osmanlı devletinin karantina uygulamasını resmi olarak tüm imparatorlukta ilan etmesinin böyle bir artışı tetiklediği söylenebilir. Şöyle ki, merkezi hükümetin karantina uygulamasına geçişi 25 Mayıs ile 3 Haziran arasına denk gelen bir fermanla ilan ve emredilmişti.⁷⁰

İngiliz konsolosu Charles Blunt'un raporlarından bu fermanın Selanik'e 6 Temmuzda ulaştığı ve bir tellal tarafından yüksek sesle okunduğunu öğreniyoruz.⁷¹ Gerek Selanik masraf defterlerindeki kayıtlardan, gerekse konsolosluk raporlarından karantina usulü uygulamasına daha bu ferman gelmeden önce başlanmış olduğu görülmektedir. Kış ve ilkbaharda hiç bir karantina önlemi uygulamadığını belirtmiş olan yerel yönetim, şimdi aldığı önlemlerin mahiyeti profesyonelliği ile dikkat çekmektedir. Bunun yanında şunu belirtmekte de fayda var. Fermanın ilan tarihi ile Selanik'teki yönetimin bir "karantina nazırı" ataması aynı tarihte yapılmış. ikisi de 25 Mayıs 1838'i göstermektedir. Bu durum Selanik'te yapılan bu masrafların merkezden karantina fermanı geldikten sonra yeniden mi düzenlendiği sorusunu akla getirmektedir. Ne de olsa masraf defteri Ekim ayında hazırlanmamış mıydı? Selanik yerel yönetimi için karantina usulünün uygulanması artık imparatorluk merkezi tarafından resmi olarak meşru ilan edilen bir harcama kalemi olması, bunun kendi çıkarları doğrultusunda manipüle edebilecekleri bir kalem haline getirmek anlamını da taşıyordu mutlaka. Nitekim karantina personeli karantina için yapılan harcamalar içerisinde en büyük kalemi oluşturacaktı.

O tarihte Selanik'te bulunan Fransız konsolosuna göre bu önlemler Selanik yönetimi tarafından, merkezden herhangi bir ferman gelmeden evvel uygulanmaya başlanmıştı. 19 Mayıs 1838'de Marsilya'daki sağlık idaresine yazdığı bir

69 HAM.SŞS, 235, s. 86–7.

70 HAM.SŞS, 235, s. 68: "Karantinaya dâ'ir emr-i 'alışandır". Ayrıca bkz. CBDAOA C.SH. 7/347.

71 Karantina fermanının Selanik'e vardığına dair İngiliz konsolosu Blunt'ın yazdığı rapor yayımlanan İngiliz belgeleri arasında da bulunmaktadır. Bkz. Hristo Andonov-Poljanski (ed.), *British Documents on the History of the Macedonian People: Volume I (1797–1839)*, (Skopje, 1968), I, s. 270–1.

mektuptan Selanik'te acil olarak bu kadar kapsamlı karantina uygulanmasına sebep olan şeyin Mayıs ortasında Yaffa'dan gelen bir geminin Selanik Limanına girmek istemesinin sebep olduğunu bildirmektedir. O sırada Yaffa'da veba salgını vardı. Fransız konsolosunun belirttiğine göre, Selanik'teki Avrupalı konsoloslar birleşmiş ve yerel yönetimi sıkı karantina usulü uygulaması için ikna etmişler ve böylece Selanik'te sıkı bir karantina uygulanmaya başlanmıştı.⁷² Gerçekten de yılın bu altı aylık dönemi için söz konusu olan masraf defteri 26 Nisandan itibaren yapılan masrafları ve kalemleri içerdiği halde Selanik'ten (*cârib-i memleket*) seçilen bir karantina nazırı mayıs ortasından sonra, 25 Mayıs'ta göreve getirilmişti. Selanik ahalinden seçilen karantina nazırı, 20 Eylül 1838'de merkezden gönderilecek bir karantina nazırı Selanik'e tayin edilene kadar, dört ay kadar, bu görevde kalmıştır. İngiliz konsolosunun belirttiğine göre merkezden gönderilen karantina nazırı tayin edildiği tarihten iki hafta sonra, 4 Ekim 1838'te Selanik'e varmıştı bile.⁷³ Yerel yönetim tarafından iş başına getirilen karantina nazırının görevde olduğu dört ay içerisinde yapılan masrafların toplamı 6.491 kuruş olarak gösterilmiştir. Bu meblağın içinde karantina nazırı ve yardımcılarının aylıkları ve karantina mahalli için tutulan yerlerin kiralari bulunmaktadır. Altı aylık dönem için yapılan harcamaların toplamından bu meblağ çıkarıldıktan sonra geriye kalan tüm harcamalar merkezden tayin edilen karantina nazırı ve adamlarının maaşı, nazırın harcırahı ve inşaat için ayrılmıştı. Mevcut harcamalara eklenen bu yeni kalemlere ek olarak bir de karantina fermanının öngördüğü gibi atanan karantina tabibinin aylığı mevcuttu.⁷⁴

İmparatorluk merkezinin karantina uygulamasını başlatması ve kendi kontrolüne alması sonuçları itibariyle yerel düzlemde pek de olumlu karşılanmayan bazı gelişmeleri beraberinde getirecekti. İngiliz konsolosuna göre, merkezden gönderilen karantina nazırının Selanik'e geldikten sonra defterde gösterilen masraflar gerçeği yansıtmayıp abartılmışlardır. Blunt'a göre bu usulün şimdi bir fermanla merkezden emredilmesi yerel yöneticilerin eline halkı soymak için kullanacakları meşru bir gerekçeden başka bir şey değildi. Verdiği örnekte Blunt masraf defter-

72 FO 195/100, Blunt – Lord Ponsonby, Selanik, 1 Haziran 1838; Archives départementales des Bouches du Rhône 200 E 461'da Fransız konsolosu Guys'un mektubuna atfen bkz. Kurz, "Die Einführung von Quarantänemaßnahmen", s. 75.

73 FO 195/100, Blunt – Lord Ponsonby, Selanik, 23 Kasım 1838. Burada aynı zamanda Avrupalı konsolosların karantina uygulamasına doğrudan etkisi söz konusu. Avrupalı konsolosların karantina uygulamasına nasıl etki ettiklerine başka çerçevede değinmekteyim. Bkz. Tulasoğlu, *His Majesty's Consul*, s. 172–257.

74 FO 195/100, Blunt – Lord Ponsonby, Selanik, 23 Kasım 1838.

lerinde 9.524 kuruş olarak geçen karantina odalarının tamiri ve yenilenmesine harcanan bu miktar tamamen yanıştı, çünkü bu odalara yapılan masraf bir iki tahta çakılmaktan ve birazcık alçı sıvamaktan ibaret olup çok düşük bir meblağa denk gelmekteydi.⁷⁵

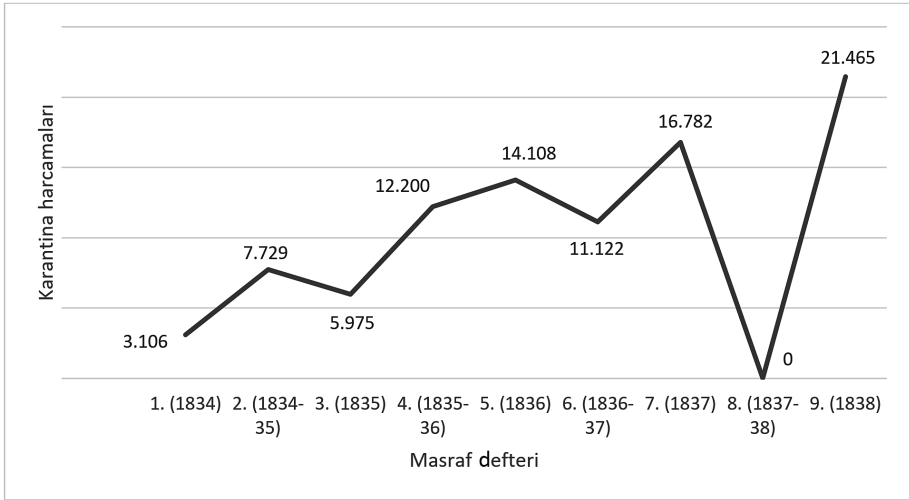
Bunun dışında, merkezden gönderilen karantina nazırı gelmeden önce karantina için dört ayda yapılan masrafın 6.491 kuruş olduğunu hatırlatmakta fayda var. Bu, merkezden yeni bir karantina nazırı gelmeseydi Selanik'te karantina için harcanan meblağ altı ay için 8.113 kuruşta kalacaktı demektir. Merkezden karantina nazırı gönderildikten sonra onun ve adamlarının aylıkları, karantina tabibinin aylığı, karantina için gerekli yerlerin kirası ve iskele başında inşa edilen yerler için verilen para hesaplandığında toplam bir ay içerisinde karantina masrafı 15.124 kuruşa çıkmıştır. Nazırdan önceki toplam karantina harcamaları aylık 1.622 kuruşa denk gelmekteydi. Karantina fermanından sonraki uygulamaları da yakından takip eden İngiliz konsolosunun belirttiğine göre merkezden gönderilen karantina nazırı ve adamlarının bir tek aylıklarına ayrılan meblağ 6.000 kuruştur, ki bunun Selanik halkına yükü 6 ayda toplam 36.000 kuruşa denk geliyordu.⁷⁶ İmparatorluk sathında uygulamaya konulan karantina, beraberinde yerel yönetimlerin harcama alanlarını o güne kadar görülmemiş bir şekilde arttırmış görünmektedir. Ancak burada başka bir nokta da özellikle dikkat çekmektedir. Karantina nazırının Selanik'e gelmesinden önceki dört ayda harcanmış görünen meblağ bir önceki yılın aynı döneminde yapılan harcamalarla kıyaslandığında bunun ilginç bir şekilde oldukça düşük olduğu görülmektedir. Üstelik bu dört aylık süre içerisinde oldukça sıkı karantina uygulandığı ve hatta daha önce alınan önlemlere ek olarak karantina nazırı da atanmış olduğu halde. Oysa yalnızca bir yıl evvel aynı sezonda uygulanan karantina için 16.782 kuruş harcanmıştı ki, bu merkezi uygulamadan önceki karantina masraflarının neredeyse iki katından daha fazla bir meblağa denk gelmektedir. Özellikle karantina fermanının geldiği dönem için hazırlanan masraf defterinde, merkezden alınan önlemler yine merkezden atanan nazır eliyle hayata geçirilmeden önce, yerel idarenin takdiriyle alınan önlemler için ayrılan harcama miktarının dikkat çekecek ölçüde düşük olması, merkezce belirlenen karantina uygulamasının gerektirdiği masrafların oldukça yüksek olmasından kaynaklı olabileceğini akla getirmektedir. Bu, yerel

75 FO 195/100, Blunt – Lord Ponsonby, Selanik, 23 Kasım 1838.

76 FO 196/100, Blunt – Lord Ponsonby, Selanik, 23 Kasım 1838: “Yet the Town is chargeable to the amount of p. 6 000 or about £ 60 p[er] month to the salaries of the Quarantine Aghassi and his people.”

yönetimin merkezi emirle artan masraflar karşısında yerel memurlarla dört ay için 6.491 kuruşta anlaştığını akla getirmektedir.

Karantina uygulaması için yapılan harcamalardaki artışın yanında, Mayıs-Ekim 1838 dönemi için hazırlanan masraf defterlerinde dikkati çeken başka bir nokta ise alınan önlemlerin daha kapsayıcı hale gelmiş olmalarıdır. Bu konuya, merkezi emirden sonra karantina icrası için kullanılan terim ve kavramların nasıl evrildikleri sorusu çerçevesinde aşağıda değineceğim. Bundan önce, aşağıdaki diyagram yardımıyla bu harcamaların genel eğilimine bakmakta fayda var. Genel olarak yükselme eğiliminde olan harcamalar 1834 yılında 3.106 kuruşken 1838 yılında 21.465 kuruşa çıkarak 4 yıl içerisinde nerdeyse yedi kat artmıştır. Harcamalar 1837'nin ikinci yarısında, yani merkezden karantina emri gelmeden önce ise en yüksek seviyesine ulaşmaktadır.

Diyagram I: 1834–1835 Selanik karantina harcamaları.

Diyagram I'de, 1834 ile 1838 arasında karantinaya yapılan harcamaların azaldığı dönemler bulunmaktadır. Ancak bu azalma her seferinde bir dönem öncesine göre olup iki dönem öncesine kıyaslandığında daha yüksektir. 1836/37 ve 1837/38 kış aylarına denk gelen bu azalmalar yalnızca kendilerinin hemen öncesine denk gelen yaz aylarına göre azalma kaydedip bu azalmalar daha yüksek meblağlarla takip edilmiştir. Genel olarak kış aylarına tesadüf eden harcamalardaki bu azalma vebanın mevsimsel azalma ve yoğunlaşmasıyla bağlantılı olmasıyla açıklanabilir. 1837/38'de altı aylık dönemde hiçbir karantina önleminin alınma-

mıŐ olması ise yukarıda da belirtildiği gibi tamamen yerel politik bir hamle olarak değerlendirilip, bu uygulamanın merkezi hükümetin icra alanına girmesine dair beklentilerin rasyonel hale gelmesiyle açıklanabilir.

Osmanlı devleti resmi olarak karantina uygulamasına geçmeden önce Selanik'te yapılan uygulamayı rakamlar bu şekilde ifade etmektedir. 1834 ile 1838 yılları arasındaki yerel kaynaklardan elde edilen bilgilerden çıkarılan sonuç, Selanik idaresinin her yıl artan şekilde karantina uygulamasına dair harcamaları artırdığıdır. Burada cevabı hala açık olan soru ise, modern bir korunma yöntemi olan karantina uygulamasının yerel mi yoksa merkezi bir inisiyatifle mi başlatıldığıdır.

Selanik'te Karantina İnisiyatifinin Menşei

Şimdiye kadar tespit edilen meblağlar, Selanik yerel yönetimi tarafından yapılan harcamalardır. Oysa Osmanlı merkezi idaresi ilk olarak 1838 yılında karantinanın merkezi olarak koordinasyonunu ilan etmiştir.⁷⁷ Düzenli olarak artan harcamalar ışığında, bu çalışmanın merkezini oluşturan soru 1838'den önce Selanik'te uygulanan karantina reformunun merkezden bağımsız olarak yerel yönetimin inisiyatifiyle mi gerçekleştiğidir. Reform inisiyatifi ile bu reformların ihtiva edildiği kaynakların menşei arasında doğrusal bir ilişki olduğu yukarıda tespit edilmişti. Selanik'teki karantina uygulamasına öncelikle merkezi hükümet ve yerel kayıtlarda yer alan ve almayan kayıtlar ışığında bir değerlendirme yapılması kaçınılmazdır.

Gerek Selanik şerhiye sicillerinde ve gerekse merkezden çıkan ferman ve emirlerin arasında 1838'den önce Selanik'te karantina uygulanmasına dair herhangi bir direktifin olmaması, buradaki karantina reformunun Osmanlı merkezinden bağımsız olarak Selanik'teki yerel idarenin inisiyatifiyle yapıldığını düşündüren en önemli saiklerden birisidir. Tabii ki merkezden yazılı bir emrin olmaması, böyle bir emrin mutlak suretle olmadığı anlamına gelmez. Sonuçta merkezi yönetim ulaşmak istediği hedefleri taşra yönetimine iletmek için başka yolları da kullanma olanağına sahipti. Ancak bu, yazılı olarak herhangi bir emrin olmadığının tespiti- nin yanında yazılı olmayan bir emrin uygulanabilirlik kriterleri değerlendirilerek dikkate alınması gereken bir husustur.

⁷⁷ İlk iki karantina fermanı için bkz. HAM.ŐŐ, 235, s. 37–8 ve s. 68–9.

Her ne kadar Osmanlı merkezi yönetimi imparatorluk çağına 1838 yılına kadar karantina uygulaması başlatmadıysa da yalnızca Selanik'i kapsayan ya da Selanik'i de içine alacak şekilde bölge için geçerli bir ferman çıkarmış olabilirdi. Ancak 1834 ile 1838 arası için Selanik şeriyeye sicillerinde yapılan taramalarda buna benzer hiç bir yazıya rastlanmamaktadır. Aynı şekilde, merkezden gönderilen emir ve fermanların toplandığı mühimme defterlerinde ya da bu dönemde mevcut hatt-ı hümayunlarda da böyle bir durum söz konusu değil. Tüm bunların yanında, Hicri 1251 yılının muharrem ayının ilk on gününe tarihlenmiş (29 Nisan-8 Mayıs 1835) ve Çanakkale'de uygulanacak bir karantina için gönderilmiş fermanın bir kopyasının Selanik şeriyeye sicillerinde yer alması, böyle bir ferman Selanik için olsaydı, bunun da sicillerde yer alacağını göstermektedir.⁷⁸ Bu tarihte Mısır'da veba salgını hüküm sürdüğü halde bu fermanla bir tek Mısır değil Bahr-i Sefid (tüm Ege ve Akdeniz) adalarından ve Rumeli ve Anadolu kıyılarından İstanbul'a gelen gemi ve yolcuların hangi dine ait olmalarına bakmaksızın⁷⁹ ancak mürur tezkiresiyle yolculuk yapmalarına izin verileceği yazılmaktaydı.⁸⁰ Bu fermanla Çanakkale Boğazında uygulanan karantinanın sözü geçen yerlerde de uygulanmasına dair herhangi bir ibare yer almamaktadır. 1835'te Osmanlı merkezinin yayınladığı bu fermanla veba tehlikesine karşı önlem aldığı ama o zamanlar bunu tüm imparatorluk ya da en azından Ege kıyılarını kapsayacak şekilde uygulamaya koymaya hazır olmadığı sonucu çıkmaktadır. Ayrıca, bu fermanla bağımsız olarak, merkezin benzer bir karantina emrini Selanik'e gönderdiği ve bunun Selanik yerel idarecileri tarafından şeriyeye sicillerine kaydedilmediği ihtimali, yazılı bir emrin Selanik idaresinin zaten yapmakta olduğu bir işe daha fazla meşruiyet kazandıracak olmasından dolayı, ihtimal dahilinde bulunmamaktadır. Bu ihtimalin zayıflığı, karantinanın uygulandığında karşılaş-

78 HAM.SŞS, 231, s. 38–9. Bu ferman, 1251 yılı Muharrem ayının ilk 10 günü, yani 29 Nisan – 8 Mayıs 1835'te ilan edilmiştir.

79 HAM.SŞS, 231, s. 38–9. Burada “ehl-i islâm ve re'âyâ” yazımının gösterdiği gibi, 19. yüzyılın ilk yarısında artık resmi yazışmalarda da “reaya” kelimesi devletin gayri müslim tebası için kullanılması sıradanlaşmıştı.

80 HAM.SŞS, 231, s. 9–38: “bahr-i sefidde kâ'in adalardan ve Anadolu ve Rumeli sevâhilinein hâvi olduğu kazâ ve iskelelerden dersâ'âdetime gelecek imtiyâzlu ve imtiyâzsuz bi'l-cümle ehl-i islâm ve re'âyâ teknelerine ve derûnunda bulunan ehl-i islâm ve re'âyâ yedlerine i'tâ olunacak mürûr tezkireleri karantina mahalline kadar câri olmak ve çıktıkları mahallerde hastalığın sûret ve derc ve keyfiyeti zikr olunan tezkerele derc ve tasrîh kılınmak ve ol makûle sefine ve kayukların karantina mahallinde tezkire [...] ibrâz ve tebdil etdirmeksizin mürûra cesâret edenleri olur ise ol makûleler bu tarafdân tekrar karantina mahalline i'âde ve ircâ' kılınmaları.”

tığı muhalefet dikkatte alınır, daha da belirgin hale gelmektedir ki bu konuya aşağıda değinilecektir.

Bu bağlamda, Osmanlı İmparatorluğu merkezi yönetimi, uygulamaya koymak istediği tüm politikaları yazılı olarak mı taşraya iletiliyordu sorusuna bakmakta fayda var. Osmanlı idaresinde herkes tarafından bilinen politikaların ya da yöntemlerin yazılmaya gerek duyulmadan uygulandığı biliniyor. Her ne kadar veba salgınları dönemlerinde karantina uygulanıyor idiyse de karantina uygulaması Osmanlı idarecilerinin tanıdıkları ve nasıl uygulanacağını bilecek kadar sıradanlaşmış ve kökleşmiş bir uygulama değildi.⁸¹

Buna, karantinanın Osmanlılar için tartışmasız ve herkesin mutabık olduğu bir konu olmadığı da eklenmelidir. Karantinanın Osmanlı İmparatorluğu'nda neden bu kadar geç uygulanmaya başlandığına dair hala kapatılmamış olan akademik tartışma bunun tek bir sebebi olmadığına işaret etmektedir. Vebaya karşı önlemlerin merkezi hükümetin icra ve faaliyet alanı olarak tanımlanıp ilan edilmesinin önündeki en önemli engelin daha ziyade İslâm dünyasına hakim olan dini tutuculukta aranmasını öneren çalışmalar yerini bu kabulü göreceli hale getiren çalışmalara bırakmıştır.⁸² Birsen Bulmuş karantinanın Osmanlı İmparatorluğu tarafından bu kadar geç uygulanmaya başlanmasının sebebi olarak Osmanlıların 16. yüzyıldan itibaren deniz hakimiyetini Avrupalı devletlere kaptırmasının ve burada ticari çıkarları takip etmemelerinin bir sonucu olarak görmektedir.⁸³ Dolayısıyla Osmanlı Devleti'nin karantina gibi önlemlere daha erken başlamaları için bir zorunluluk yoktu. İngiltere'de 16. yüz-

81 Bunun sıradanlaşmış bir uygulama olmadığı, daha evvel İstanbul'u korumak için karantina uygulandığı halde 16 Mart 1838 yılı gibi geç bir tarihte bile İstanbul Hükümeti Anadolu ve Rumeli'de kara karantinası uygulamak istediğinde İstanbul'daki Rus sefaretine yazarak Rusya'nın uyguladığı karantina hakkında bilgi talep etmesi göstermektedir. Bkz. Roberts, *Migration and Disease*, s. 177; BOA HAT. 1063/43650.

82 Karantinanın Osmanlı topraklarında geç uygulanmasının sebeplerini dini tutuculukta aranmasını öneren çalışmalardan bir kaç şü şekilde sıralanabilir: Panzac, *La Peste*, s. 312–338. Michael Dols, *The Black Death in the Middle East*, (Princeton, Princeton University Press, 1997), s. 281–302; Heath Lowry, "Pushing the Stone uphill? The Impact of Bubonic Plague on Ottoman Urban Society in the Fifteenth and Sixteenth Centuries", *Journal of Ottoman Studies*, 23 (2004), s. 93–132; LaVerne Kuhnke, *Lives at Risk: Public Health in Nineteenth-Century Egypt*, (Berkeley: University of California Press, 1990.)

83 Bulmuş, *Plague, Quarantines*, s. 39. Osmanlı deniz hakimiyetine dair bkz. Halil İnalcık ve Donald Quataert (ed), *An Economic and Social History of the Ottoman Empire, 1300–1914*, (Cambridge [v.d.]: Cambridge University Press, 1994), I, s. 144–146.

yıldan itibaren karantinaya karşı gelişen olumlu tutumu yazar, bir yandan gelişmekte olan endüstri diğer yandan büyümekte olan ticaret hacmiyle birlikte yükselmekte olan merkantilist politikayla mümkün olduğunu belirtmektedir. Karantina denizaşırı ticareti hem korumak hem de kendi lehlerine arttırmak için geliştirilmiştir.⁸⁴

Aynı şekilde, Nükhet Varlık ise 16. yüzyıldan itibaren, her ne kadar imparatorluğun hakimiyet alanında uygulamaların derinliğine etkisinin ne derece olduğunu şu anki verilerle ölçmenin mümkün olmadığını belirtse de, vebanın kavranışında tıbbileşmenin (*medicalization*) vuku bulduğunu göstermiştir.⁸⁵ Ancak 16. yüzyıldan sonra vebanın kavranışındaki değişim ve tıbbileşmesi, veba konusundaki tutucu söylemin birden ortadan kalkmasıyla sonuçlanmamıştır.⁸⁶ 1830'larda devlet karantina uygulamasına geçmek istediği dönemde vebaya karşı önlem almasının dini olarak meşruluğunu ortaya koyan eserlerin aktüalitesi bunun sorunsuz olmadığını göstermektedir.⁸⁷ Aynı şekilde, 1837'nin başında, İstanbul korkunç bir veba salgınının pençesinde kıvrılırken Sultan bir ferman ile vebanın dini kurallara yeterince özen gösterilmediği için Allah'ın insanlara verdiği bir ceza olduğunu ilan etmek zorunda kalmıştı.⁸⁸ Bu fermanla, aslında karantina ile hastaların topluma karışmasını önlemek için harekete geçilmesi beklenirken tersine herkesin camilere giderek beş vakit namaz kılmaları emredilmiş ve namaz vakti camiye gelmeyenleri yakalayıp cezalandırmak için adamlar tutulmuştu.⁸⁹ II. Mahmud karantina reformu yaparken karantinaya muhalif gurupları göz önünde bulundurarak Şeyhülislam'dan karantinanın İslâm'a uygun olduğunu belirten bir fetva alması gerekiyordu. Oysa Osmanlı Hükümeti tebaasının nüfusunun azalmasının yaratacağı sorunların oldukça farkındaydı. II. Mahmud, 1838'de bir ferman ilan ederek çocuk aldirmalarını yasaklamakla kalmayarak bunları geleneksel, nüfusun azalmamasının bir devlet temennisi olarak gözetilmesinin dışına çıkarak, suç ilan etmiştir. Suç olarak kategorize ettiği çocuk aldırma ve düşürme eylemini bu sefer, ceza eylemi olarak yasal kategoriye koymuş ve gerekçesi olarak, çocuk

84 Bulmuş, *Plague, Quarantines*, s. 39-40.

85 Varlık, *Plague and Empire*, s. 228-47.

86 Bulmuş, *Plague, Quarantines*, s. 23.

87 1836 yılında Hamdan bin el-Merhum Osman Hoca'nın sağlık önlemlerinin dini olarak meşruluğunu gösteren eseri burada modern karantina uygulamalarının meşruluğu için önemli bir referans olmuştur. Bkz. Bulmuş, *Plague, Quarantines*, s. 15-23. Ayrıca bkz. Kurz, "Die Einführung von Quarantänemaßnahmen", s. 62-75.

88 HAM.SŞS, 233, s.81-2.

89 HAM.SŞS, 233, s. 81-2.

aldırmaların insanlığa karşı işlenmiş bir suç olduğunu göstermiştir.⁹⁰ Özellikle 1830’lu yıllarda merkezi yönetimin çocuk aldırmayı yasaklayıp suç haline getirmesi devletin bu konudaki hassasiyetinin, tıpkı çağdaşı Avrupalı devletlerdeki gibi, hayata geçmiş olduğunu göstermektedir.⁹¹

Yukarıda belirtilen Selanik örneğinde olduğu gibi, karantina reformunun beraberinde getireceği mali yükler de II. Mahmud’un bir an önce karantınayı hükümetin icra alanına almasının önündeki önemli engellerden birisiydi.⁹² Hal böyleyken taşra yönetimlerinin sırtına ek bir mali yük anlamına gelecek karantina uygulamasının dini meşruiyetine gereken hassasiyetin gösterilmesi kaçınılmazdı.

Osmanlı merkezi yönetimi karantınanın dinî olarak sorunsuz olmadığını, çok çabuk bir şekilde kendi aleyhine kullanılarak geniş bir halk kitlesinin muhalefetini kışkırtabileceğinin bilincindeydi. Bir emri daha doğrusu bir uygulamanın yapılması emrini yazılı olarak vermek aynı zamanda onu meşrulaştırmak anlamına geliyordu. Bir karantina fermanıyla Bab-ı Ali muhalefete rağmen böyle bir uygulamayı meşru gördüğünü ilan etmiş olacaktı. Bu durum muhafazakar kesimi karşısına alma tehlikesi barındırmaktaydı. Deniz karantinası en çok ticaret ve deniz yolculuğu yapanları ilgilendirmekteydi ki bunlar da genellikle yabancı ve hareket halindeki tüccarlardı. Ancak karantınanın merkezi uygulaması ile kara karantinası da uygulanacaktı ki bu, sultanın tüm tebaasını ilgilendiren ve uygulanırsa çatışma potansiyeli yüksek bir uygulama idi.⁹³

90 HAM.SŞS, 235, s. 96: “*ıskâr-i cenîn katl-i nesl kabilinden* [olub]”. Ayrıca bkz. Gülhan Balsoy, “Gender and the Politics of the Female Body: Midwifery, Abortion, and Pregnancy in Ottoman Society (1838-1890s)”, (Doktora Tezi, Binghamton University, 2009).

91 Devletin çocuk aldırmalarını kendi müdahale alanı olarak görmeye başlamasının modernleşme bağlamı içinde değerlendirilmesine dair bkz. Akşin Selçuk Somel ve Tuba Demirci, “Women’s Bodies, Demography, and Public Health: Abortion Policy and Perspectives in the Ottoman Empire of the Nineteenth Century”, *Journal of the History of Sexuality*, 17/3, (2008), s. 377-420. Daha erken dönemlerde özellikle III. Selim zamanında merkezi hükümetin aldığı benzer önlemlere dair bkz. Fatih Yeşil, *Aydınlanma Çağında Bir Osmanlı Kâtibi: Ebubekir Râtib Efendi (1750-1799)*, (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2011), s. 332.

92 Sarıyıldız, “Karantina Meclisinin”, s. 335.

93 Karantina uygulamasının bir merkezi hükümet eylemi olarak icrasından sonra bile imparatorluğun Müslüman tebaasının karantinaya karşı harekete geçmeleri önlenememiştir. Bkz. Nuran Yıldırım, “Osmanlı Coğrafyasında Karantina Uygulamalarına İsyanlar: ‘Karantina İstemezük!’”, *Toplumsal Tarih*, 150 (2006), s. 18-27.

Kara karantinası bir tek gemilerin liman girişlerinde durdurulup bekletilmesi anlamına gelmiyor aynı zamanda -eğer gerçekten titizlikle uygulanırsa- hastaların hasta olmayanlardan ayrılması anlamına da geliyordu. Bu, gerektiğinde kadınların ailelerinden ayrılmaları anlamına geliyordu. Kadınların vebadan ölümünü takiben yapılması zorunlu olan kadavra tetkiki özellikle Müslüman tebaanın muhalefetine sebep olacaktı.⁹⁴ Karantina aynı şekilde ciddiyetle tam olarak uygulandığında ölülerin yıkanması, İslâmî usullere uyularak defnedilmeleri mümkün olamayacağı gibi, gömülenlerin kireçle yakılması gerekmektedir ki bunu Padişah dahi emretmiş olsa, Müslüman halkın hassasiyetlerini istismar ederek bir isyana dönüşebilirdi.⁹⁵ Nitekim Selanik'teki karantinaya karşı tutucu ve inatçı muhalefeti dönemin buradaki İngiliz konsolosu "Türklerin ön yargıları" şeklinde tarif etmektedir ki en büyük tepki de bu halk kesiminden gelmiştir.⁹⁶ İngiliz konsolosunun "Türk" diye tarif ettiği halk grubunun "Müslümanlar" olduğunu söylemeye gerek yok. Ticareti engellediği için karantinaya karşı olan enternasyonal muhalefet bir yana,⁹⁷ yukarıda sayılan olası tepkilerden dolayı merkezi yönetim böylesi çatışma potansiyeli yüksek bir önleme ev sahipliği yapma konusunda çok dikkatli olmak zorundaydı. Oysa merkezden gelecek herhangi bir karantina fermanı Selanik yerel yönetiminin işini, aldığı bu önlemlerin merkezden verilen emirler doğrultusunda olduğunu söyleyebilecek duruma getireceğinden, oldukça kolaylaştırılacaktı.

Böyle bir emrin merkezden taşraya yazılı olmayan kanallarla iletilemeyeceğini ya da iletirse bile bunun hiçbir etkisinin olamayacağını gösteren şey, taşranın da aynı dinamiklere sahip olmasıydı. Karantinanın uygulanması konusunda ikna edilmesi zor halk gruplarının dışında, karantinadan dolayı çıkarları zedelenen gruplar vardı. Bu grupların başında Avrupalı konsoloslar, ulema ve tahıl ve pa-

94 Karantina karşıtı cephe vebadan ölenlerin muayenesinde doktorların -ki hepsi erkek- kadınların cinsel organlarını tetkik ederek veba olup olmadığını anlamak için kadınların rahmini mum sokarak tetkik ettikleri dedikodusunu yaymıştır. Bkz. Yıldırım, "Karantina İstemezük", s. 22.

95 Sarıyıldız, "Karantina Meclisinin" s. 334; Yıldırım, "Karantina İstemezük", s. 21. Ayrıca bkz. Nuran Yıldırım, "Kolera Salgınlarında Alınan Karantina Önlemleri ve Osmanlı Toplumsal Yaşamındaki Yansımaları (1831-1918)", E. Kahya, A. Ataç Şar ve M. Mazırcıoğlu (ed.), *Gevher Nesibe Darüşşifası'nın 800. Kuruluş Yılı Anısına XXIV. Gevher Nesibe Tıp Günleri: IX. Türk Tıp Tarihi Kongresi Bildirileri*, (Ankara: Nobel, 2006), s. 331-334.

96 FO 195/100, Blunt-Lord Ponsonby, Selanik, 14 Haziran 1837.

97 Avusturya konsolosu ve ticari temsilcilerin muhalefeti buna örnek oluşturmaktadır. Bu konu aşağıda incelenecektir.

muk gibi tarım ürünleri ihracatçıları bulunmaktaydı. Mensup olduğu sınıf göz önünde tutulduğunda, kadının ilmîyenin bir üyesi olarak dinî sebepler göstererek karantinaya itiraz etmesi beklenir.⁹⁸ Oysa Selanik kadısı tamamen beşeri bir sebepten karantinaya muhalefet etmiştir. Sıkı bir karantina uygulamasına başlanınca tahıl ve diğer ürünlerinde karantinaya alınması alış verişini tamamen durdurmuş ve Selanik kadısı kendisine her satıştan verilen pay verilemediği için karantinanın derhal kaldırılmasını istemiştir. Feyzioğlu kadınların yılda bir kere pazarlardaki düzeni sağlamakla belli bir miktar aldığını belirtmektedir.⁹⁹ Ancak, İngiliz konsolosunun belirttiğine göre kadı her satıştan malın değerinin %10'u miktarında bir harç almaktaydı.¹⁰⁰ Karantina malın dolaşımını, alış verişini sınırladığından ulema üyesi kadı da Selanik'te karantinadan dolayı çıkarları zedelenen gruba dahil olmuş ve bu zaviyeden karantinaya muhalefet etmiştir.

Durumun böyle olması, kadının ya da Selanik yönetiminin eğer bir karantina emri varsa bunu sakladıkları ihtimalini düşündürmemeli. Her ne kadar karantina uygulaması kadının gelirlerini etkilemişse de, merkezden gelecek böyle bir emrin uygulanmasının kendisine sağlayacağı faydalar da vardı. Masraf defterleri İstanbul'a onay için gönderilmeden evvel kadının bunların doğruluğunu tasdik etmesi gerekiyordu. Bu durum kadını bu durumu paraya çevirebilecek önemli pozisyonuna getirmekteydi. Aslında görevi ayan ve şehir kethüdasının hazırladığı masraf defterlerinin doğru olup olmadıklarını kontrol etmek olan kadının, Özkaya'nın örneklerle belirttiği gibi, bir tek masraf defterlerinde doğruluğu şaibeli kalemleri doğru diye onaylamak değil aynı zamanda başka hukuk dışı işlerde de işbirliği yapma motivasyonuna sahip oldukları bilinmektedir.¹⁰¹ İngiliz konsolosunun belirttiğine göre, Selanik kadısı önüne gelen harcama listesini içindeki bilgilerin doğruluğu onu ilgilendirdiği için değil, onayını verdiğinde alacağı yüksek miktardaki para için tasdik ediyordu. Kadıya verilen bu para ise şehir kethüdası tarafından hane başına paylaşılarak halktan vergi olarak alırdı.¹⁰²

98 Bkz. Bulmuş, *Plague, Quarantines*, s. 15-23; Sarıyıldız, "Karantina Meclisinin", s. 334.

99 Bkz. Hamiyet Sezer Feyzioğlu, *Tanzimat Döneminde Kadılık Kurumu ve Şer'i Mahkemelerinde Düzenlemeler* (İstanbul: Kitabevi, 2010), s. 11.

100 FO 78/306, Blunt – Lord Ponsonby, Selanik, 10 Eylül 1837.

101 Özkaya, *Ayanlık*, s. 266.

102 FO 195/176, Blunt – Lord Ponsonby, Selanik 10 Şubat 1840: "Her altı ayda bir, hesap defterleri şehir kethüdası, paşa ve beyler eliyle uydurularak yapılmakta ve kadıya (*molla*) sunulmaktadır. Kadı, şehir kethüdası, Paşa, Beyler ve cemaatlerin iki temsilcisine basit bir şekilde "bu hesaplar" doğru mu?" diye sorar ve tabii ki cevap her seferinde olumludur. Kadı bundan sonra ilamını, daha doğrusu sertifikasını vermekte ve bunun bir kopyası

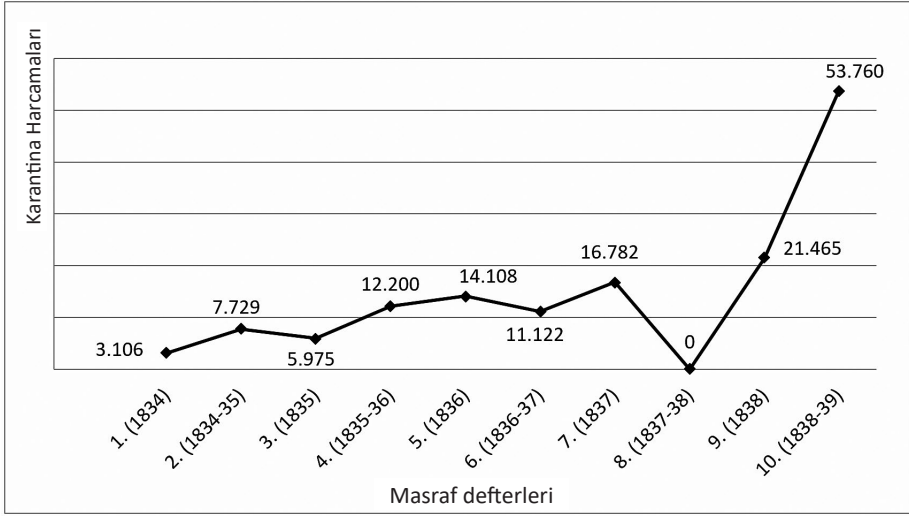
Kadınların bu durumu, merkezi yönetimin bilemeyeceği bir sır değildi. Bunun bir sır olmadığını kadı da biliyordu. Bu durumda, ne yerel yönetimin ne de kadının yüksek masraflara meşruluk veren bir gerekçe olan karantina fermanını geri tutmaları beklenemez. Kadınların İstanbul'dan gelen bir fermanı kaydetmemeleri başka bir sebepten daha ihtimal dahilinde görünmemektedir. Açıkçası, yerel yönetimlerin harcamalarını meşrulaştıracak karantina fermanı gibi bir düzenlemeyi özellikle tüm harcamalarının en küçük detayına kadar meşrulaştırmak zorunda oldukları, her altı ayda bir masraf defterlerini merkeze kontrol için gönderdikleri bir dönemde pek ihtimal dahilinde bulunmamaktadır. Nitekim merkezi yönetimin masraf defterlerini talep etmekteki amacı kontrol ile yerel yönetimlerin keyfi vergi koymasının önüne geçebilmektir. Yerel yönetimlerin kaynaklarının büyüyen bir şekilde merkezi hazineye yönlendirildiği ve yerel yönetimlerin acil olarak yeni kaynaklara ihtiyaç duyduğu bu dönemde onların harcama hacmini meşru olarak arttıracak bir düzenlemenin geri tutulması beklenemez. *Diyagram II*'de görüldüğü gibi özellikle karantinanın imparatorluk yanında resmi olarak merkezi emirle uygulanmaya başlandığı tarihten itibaren Selanik'teki harcamalar birden bire o güne kadar yapılan harcamaların çok çok üstüne yükselmiştir. Karantina fermanı geldikten sonra Selanik'te hazırlanan ilk masraf defteri esnasında (19 Ekim 1838) merkezden gönderilen karantina nazırı bir aylıktı. İngiliz konsolosuna göre nazır 20 Eylülde Selanik'e ayak basmıştı.¹⁰³ Onun bir aylık süre içerisinde karantina uygulaması için yaptığı harcamalar bu masraf defterinde yer almaktadır.¹⁰⁴

---

masraf defterlerinin kopyasıyla beraber İstanbul'a gönderilmektedir. Kadı hiçbir zaman karşılığında 200 Pound almadan ilamını vermemektedir. Sonra, şehir kethüdası, oluşan masraf veya harcamaların meblağını hane başına (*Rokussia*) taksim etmektedir." Orijinal metinde "uydurma" (*made up*) kelimesinin altı çizilmiştir. Buradaki alıntı Blunt'ın vergi üzerine kaleme aldığı "*Observations upon the note of Taxes as paid by Rayjahs of Salonica*" başlıklı yazıdan bir pasajdır. "Rokussia" *ru'ús* kelimesinden bozularak ve Yunancadan etkilenilerek oluşturulmuştur. Bkz. Bülent Özdemir, *Ottoman Reforms and Social Life: Reflections from Salonica, 1830-1850*, (İstanbul: İsis, 2003), s. 82. Ancak Özdemir Blunt'ın mektuplarında bu kelimeyi "rokussia" veya "rokussa" yerine "robussa" olarak yanlış okumuş ama doğru yorumlamıştır.

103 FO 195/100, Blunt–Lord Ponsonby, Selanik, 23 Kasım 1838.

104 Karantina nazırının Selanik'e varışını İngiliz konsolosu 4 Ekim 1838 olarak bildirmesine rağmen, merkezden gönderilen karantina nazırı geldikten sonrası için verilen maaş ve yapılan harcamalar 20 Eylül'den itibaren olacak şekilde başlatılmıştır. FO 195/100, Blunt – Lord Ponsonby, Selanik, 23 Kasım 1838. Söz konusu masraf defteri 19 Ekim 1838'de tamamlanmıştır. HAM.SŞS, 235, 86–7.

Diyagram II: 1834–1839 Karantina Harcamaları

1834 ile karantinanın tüm imparatorlukta resmi olarak uygulanmaya başlandığı 1838 yılına kadar olan Selanik masraf defterleri burada bir tek karantinanın hayata geçirildiğini göstermekle kalmıyor aynı zamanda bu harcamaların gittikçe arttığını da gösteriyor. Ancak, karantina nazırı Selanik'e geldikten sonraki ilk altı aylık (1838-1839) masraf defterlerine karantina harcamaları için yansıyan meblağ 53.760 Kuruş ve 7 para ile şimdiye kadar tecrübe edilen trendden tamamen bir kopuş sergiliyor. 20 Ekim 1838'den 15 Nisan 1839'a (H 1 Şaban 1254 – H 30 Muharrem 1255)¹⁰⁵ kadar kaydedilen masraflardan 30.360 kuruşluk kısmı yani karantina masraflarının %56'sı idare masrafı, personel ve kira olarak kaydedilmiştir.¹⁰⁶ Daha yakından incelendiğinde personel harcamaları olarak görünen kayıtların aylık 2.000 kuruş karantina memuruna, karantina hekimi için aylık 1500 kuruş, karantina mahalli olan yalı kirası için 1.000 kuruş, katip aylığı için 200 kuruş harcadığı kaydedilmiştir. Gerçi adı geçen harcamalar alt alta toplandığında 30.360 yerine 32.000 etmektedir. Bu da, ya bir hesap hatasından ziyade aylık olarak kaydedilen ödemelerden bazılarının altı ay boyunca geçerli olmadığı delalet etmektedir. İdari ve personel ödemeleri dışında 10.096,7 kuruş Vardar tarafında bulunan bir handa karantina için yeni odalar inşa edilmesi için harcanmış.¹⁰⁷ Ayrıca deniz karantinasının uygulanması için gerekli inşaat işleri için de 13.304 kuruş harcadığı belirtilmiştir.¹⁰⁸

105 HAM.SŞS, 236, s. 6–7.

106 HAM.SŞS, 236, s. 6–7.

107 HAM.SŞS, 236, s. 6–7.

108 HAM.SŞS, 236, s. 6–7.

Karantina uygulamasını yakından gözlemleyen İngiliz konsolosu Charles Blunt'a göre bu dönem içerisinde yapılmış olarak gösterilen işlerin ve masraflarının gerçeği yansıtmadığını rapor etmektedir. Daha 1836 yılında Selanik sancağı mutasarrıfı İbrahim Paşa, Blunt'ın kendisine neden karantina uygulaması için İstanbul'dan bir ferman talebinde bulunmadığını sorduğunda, paşa, eğer merkezi bir emir ile karantina düzenlemesi yapılırsa bunun halkın sırtına ek yük olacak şekilde meşru bir harcama kanalı olacağını ve bu konudaki isteksizliğini belirtmişti.¹⁰⁹ 19 Ekim 1838 yılına tarihlenen masraf defterleri üzerine bir rapor yazan Blunt yeni karantina nazırı şehre ulaştıktan sonra iki yeni karantina odası inşa edildiğini, bunların tahta ve alçıdan yapılan iki basit oda olduğunu ve gerçek masrafının 1500 kuruş civarında olduğunu (yaklaşık 15 pound) ama deftere yaklaşık 10.000 kuruş (yaklaşık 100 pound) olarak kaydedildiğini bildirmektedir.¹¹⁰ Selanik'e geldiği ilk andan itibaren karantina uygulaması için büyük çaba harcayan konsolos Blunt merkezi karantina uygulamasına geçildikten sonraki uygulamaya mesafeyle yaklaşmaya başlamıştır.¹¹¹ Blunt'a göre bu, tıpkı iki yıl evvel İbrahim Paşa'nın da tahmin ettiği gibi, gerçeği yansıtmayan yeni harcama kalemleri olarak halkın sırtına binen ek yükten farklı bir şey olmamıştı.¹¹²

Blunt'un, gerçek masrafı 1500 kuruşu geçmiyor dediği iki karantina odası için bile masraf defterine yaklaşık 10.000 kuruş yazabilen bir yönetim için merkezi karantina, vergi mükellefi soymak için meşru bir çerçeveye ve olanak demektir. Bu koşullar altında eğer 1838'den önce Selanik'teki karantina uygulamasının adresi herhangi bir şekilde merkezi hükümet olarak gösterilebilseydi, finansal baskı altındaki taşra idaresi bunu muhakkak kullanmasını bilirdi.¹¹³

Merkezi hükümet, yerel idarenin yönetim eylemlerini detaylı masraf defterleriyle yerindeliklerini göstermek zorunda olduğu tek adres değildi. Selanik'teki

109 FO 195/100, Blunt – Lord Ponsonby, Selanik, 2 Mayıs 1836.

110 FO 195/100, Blunt – Lord Ponsonby, Selanik, 23 Kasım 1838.

111 Gülay Tulasoğlu, "Humble Efforts in Search of Reform? Consuls, Pashas, and Quarantine in Early-Tanzimat Salonica, P. Firges, v.d. (ed.), *Well-Connected Domains: New Approaches to an Entangled Ottoman History. A volume of collected essays*, (Leiden, Boston: Brill, 2014), s. 188–206.

112 İngiliz konsolosunun Selanik'te karantina uygulamasına geçilmesi için kullandığı yöntemlere dair bkz. Tulasoğlu, *His Majesty's Consul*, s. 172–249.

113 II. Mahmud döneminde taşra yöneticilerinin gelirlerini arttırmak için nasıl hayali harcama alanları yarattıklarına dair bkz. Gülay Tulasoğlu, "Faking Good Governance: The Restoration of the Bridge Across the Vardar (Axios) Near Salonica in 1837", M. Y. Ertaş ve H. Kılıçaslan (ed.), *Osmanlı'da Yönetim ve Savaş*, (İstanbul: Mahya Yayıncılık, 2017), s. 171–179.

karantina uygulamasını gerçekleştirebilmek için mevcut karantina muhalefetine karşı da sağlam bir pozisyon bulmak zorundaydı. Yerel yönetimin muhalefete rağmen, ama bu muhalefeti kendisine karşı ayaklandırmadan karantina uygulaması gerekmektedir. Selanik'te karantina muhalefeti çoğunlukla ticaretle uğraşan ve Selanik limanına mal girip çıkmasında çıkarı olan kesim oluştuyordu.

Karantinaya karşı sistematik muhalefet oluşturan aktörlerin başında Avusturya konsolosu geliyordu. 1830'lu yıllar, Avusturya'nın meşhur Lloyd (*Shiff-fahrts-gesellschaft*) Gemi-Deniz Şirketi'nin gelişme ve genişleme yıllarıydı. Doğu Akdeniz'deki yolcu trafiğinin büyük bir kısmına talip olan Avusturya Lloyd Şirketi için, yolcu ve mal hareketliliğini kısıtlayan karantinanın mümkün mertebe uygulanmaması, uygulanırsa bile karantinada bekleme süreleri azaltmak, amacına ulaşmak için elzemdi.¹¹⁴ Lloyd Gemi Şirketi'nin bu politikası Avusturya Devleti tarafından tüm araçlarla desteklenmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Avusturya konsolosları bu politika çerçevesinde karantinaya karşı muhalefet etmekle görevlendirildiler. Avusturya Hükümeti'nin karantina karşıtı politikası, Yunanistan ile tüm Lloyd Gemi Şirketinin gemilerini savaş gemisi olarak tanınmasını sağlayan bir anlaşma imzalayacak kadar agresifti. Buna göre, Avusturya Lloyd gemileri Atina menşeli olarak kaydedilerek 28 gün olan karantinada bekleme zamanı 14 güne indirilmiş oluyordu.¹¹⁵ Atina temiz, yani veba hastalığının olmadığı yer olarak geçiyordu. Karantina karşıtı Avusturya politikası Selanik'teki Avusturya konsolosunun karantinaya karşı tavır ve politikasını da belirliyordu. 1830'lu yıllarda Selanik'teki Avusturya konsolosunun karantinaya karşı nasıl bir politika uygulamaya koyduğu diğer Avrupa konsoloslarının raporlarına da yansımıştır. Aynı yıllarda Selanik'teki İngiliz konsolosu Blunt daha 1835 yılında, vebaya karşı yerel yöneticilerin karantina için gerekli her önlemi almaktan imtina etmediklerini belirtirken tüm Avrupa konsolosları tehlikenin ciddiyeti karşısında yerel yönetimin karantina kararını heyecanla desteklediklerini, ancak Avusturya Konsolosu Mr. Chabert'in karantinaya karşı olduğunu rapor etmiştir. Blunt Mr. Chabert'in bir yandan Avusturya gemilerinin karantinaya alınmasına izin vermediğini diğer yandan ise karantinadan sıyırmak için Selanik'e varan Avusturya gemilerini veba olmayan İzmir veya Atina menşeli olarak gösterdiği belirtmektedir.¹¹⁶

114 Karantinanın ticari faaliyetleri kısıtlamasına dair bkz. Gheorghe Brăiescu, "Seuchenschutz und Staatsinteresse im Donauraum (1750–1850)", *Sudhoffs Archiv: Zeitschrift für Wissenschaftsgeschichte*, 63 (1979), s. 25–44.

115 Lloyd Şirketinin genişlemekte olduğu bu dönemdeki Avusturya'nın karantina politikasına dair bkz. Ronald E. Coons, "Steamship and Quarantines at Trieste, 1837–1848", *Journal of the History of Medicine and Allied Sciences*, 44 (1989), s. 34.

116 FO 195/100, Blunt – Lord Ponsonby, Selanik, 14 Temmuz 1835.

Avusturya konsolosunun yerel otorite tarafından uygulanan karantinaya karşı koyup uygulamadan kaçması imparatorluk otoritesi ile uygulanan karantinaya karşı gelmesinden mutlaka daha kolaydı. Diğer yandan, yerel yöneticiler açısından da Avrupalı bir konsolos ile çatışma içine girmek göze alınacak bir risk değildi. Karantina gibi Avrupalı gemilerin hareket alanını kısıtlayan bir kararı yalnızca bir sancağın yönetimi olarak alıp buna üstelik bir Avrupalı konsolosun uymasını beklemek merkezi olarak alınmış bir karantina uygulamasına uymasını talep etmekten daha zordu. Bu durumda Selanik Sancağı yöneticilerinin eli bir karantina fermanı yada Bab-ı Ali menşeli bir karantina politikasıyla elbette daha da güçlenecek ve gerektiğinde konsolosla aralarını açmayacak bir argüman geliştirmelerine de imkan verecekti. Sonuçta devletin idarecileri olarak merkezin emirlerine uymak zorunda olduklarını söyleyerek karantinanın ticaret için olumsuz etkilerinin sorumluluğunu da merkezi hükümete yüklemiş olurlar ve böylece ne vergilerinin kaynağı olan halkın sağlığını tehlikeye atmış olurlardı ne de konsolosun muhalefetini üzerlerine çekmiş olurlardı.

Karantinayı uygulayan yöneticiler açısından konsoloslar kadar korkulan başka bir muhalefet de yerel beylerin muhalefeti idi. Selanik'in aynı zamanda ticaret elitini de oluşturan bu grubun karantina uygulamasına karşı oldukları beklenen bir şey. Her ne kadar İngiliz konsolosu Blunt 1836'da Selanik mutasarrıfının karantina uygulamasına isteksiz tavrına karşı Selanik "beylerinin" karantina taraftarı olduklarını İstanbul'daki Lord Ponsonby'e anlatmaya çalışsa da, aslında pamuk ve tahıl hareketliliğini kısıtlayan karantina uygulamasına pek hevesli olmadıkları tahmin edilebilir. Pamuk ve tahıl Selanik'in en büyük iki ana ihraç maddesini oluşturuyordu.¹¹⁷ Selanik hinterlandında geniş topraklara sahip olanlar Blunt'ın karantina taraftarı dediği bu beylerdi.¹¹⁸ Karantina uygulaması köylerle şehrin iletişimini tamamen kesen askeri bir kordonla birlikte uygulanıyordu.¹¹⁹ Bu uygulama bir tek veba taşıyıcısı olarak insan hareketliliğini değil, aynı zamanda mal hareketliliğini de kısıtlıyordu. Beyler için bu uygulama mallarının Selanik'teki pazara ve oradan da dışarıya büyük bir gecikme ile getirilmesi demekti. İnsan hareketliliğinin kısıtlanmasının önemli bir yan etkisi hasat zamanı gerekli olan işçilerin hareketliliğinin kısıtlanmasıydı. 1836 yılında örneğin, İngiliz konsolu Blunt karantinanın uygulanmaya başladıktan sonra vebanın yaygınlığından dolayı hasadın ciddi şekilde engellediğini belirtmektedir.¹²⁰

117 Bkz. Suraiya N. Faroqhi, Selânik, *EF*, VIII (1995), s. 125.

118 FO 78/265, Blunt – Palmerston, Selanik, 28 Aralık 1835.

119 Bkz. Kurz, "Die Einführung von Quarantänemaßnahmen", s. 46.

120 FO 78/276, Blunt – Lord Ponsonby, Selanik, 2 Ağustos 1836.

Şimdiye kadar sayılan göstergeler arşiv kaynaklarında merkezi olarak gönderilen bir karantina emrinin bulunmamasının sebebinin gerçekten de böyle bir merkezi inisiyatifin olmadığını desteklemektedir. Son olarak, karantinanın merkezi bir inisiyatifin sonucu olmadığını gösteren şey Selanik mutasarrıfının konuya dair açık ifadesidir. Şöyle ki, vebanın yayılmasını Selanik Mutasarrıfı İbrahim Paşa'nın karantina uygulamasındaki "isteksizliğine" (*want of energy*) bağlayan İngiliz konsolosu Blunt'a karşı İbrahim Paşa, kendisinin bu tavrının hem Osmanlı İmparatorluğu'nda hem de Selanik'te karantina uygulamasına dair karantina muhalefetine - Beyler, Ulema, Avrupalı konsoloslar ve sıradan halk - karşı gösterebileceği herhangi bir emir veya düzenleme olmamasıyla açıklamaktadır.¹²¹ Blunt'ın rapor ettiği İbrahim Paşa ile diyaloglarında, paşa kendisinin karantina uygulamak istediği ancak ulemanın muhalefetinden dolayı geri durmak zorunda olduğunu ve "Sultan bile bu yeni ve gerekli önlemleri uygulamaya geçirmede başarılı olmazken benim bunda başarılı olmam nasıl beklenir" diyerek yerel yönetimin inisiyatifle karantina uygulamasının zorluklarını ifade etmiştir.¹²²

Andrew Roberts'ın yakın zamanda yapılan ve Osmanlı-Rus sınırındaki Karadeniz Bölgesi'nde göç ve bulaşıcı hastalıkların kontrolü için devletlerin işbirliğini ortaya koyan önemli çalışması, asker kontrolünde olan Osmanlı-Rus sınır bölgelerinde karantina uygulandığını göstermektedir.¹²³ Aynı şekilde, 1836 yılında Manastır ve Larissa'da uygulanan karantinadan yola çıkan Marlene Kurz Selanik'teki uygulamaların, buradaki gibi, karantina sözcülerinden serasker Halil Paşa'nın resmi olmayan askeri emri ile açıklanacağını belirtmektedir. Burada karantina uygulamış olan aktörler askeriye mensuplarıdır: Rumeli valisi ve müşiri olan Ahmet Zekeriya Paşa ve Arnavut'taki karışıklıkları bastırmakla görevli birliklerin başında Larissa'da olan Emin Paşa.¹²⁴ Ancak Selanik'teki sivil halk söz konusu olduğunda Marlene Kurz'un önerisi geçerliliğini kaybetmektedir. İngiliz konsolosunun raporlarından Selanik mutasarrıfı İbrahim Paşa'nın askeri otoritesini karantina için kullanmadığı ortaya çıkmaktadır. Manastır ve Larissa Paşaları karantina uygulamasını bir tek askeriye için değil aynı zamanda tüm sivil şehir halkı için de uygularken Selanik'te böyle olmamıştır. Vebanın en korkunç şekilde Selanik'te yayıldığı 1837 yılında İbrahim Paşa askeri birlikler için izolasyon/

121 FO 195/100, Blunt – Lord Ponsonby, Selanik, 14 Haziran 1837.

122 FO 195/100, Blunt – Lord Ponsonby, Selanik, 24 Mart 1837 [aynı mektubun bir kopyası ayrıca FO 78/306'da bulunmaktadır].

123 Bkz. Roberts, *Migration and Disease*, s. 169.

124 Kurz, "Die Einführung von Quarantänemaßnahmen", s. 55–6.

karantina önlemleri almış ama aynı veya benzer önlemleri sivil halk için almamıştır. İngiliz konsolosuna daha aynı yılın Mart ayında “tüm askeri birlikleri şehirden geri çekmem emredildi. Bana böyle emredildi. Birlikleri korumam emredildi hal-ki da istedikleri gibi ölmeye bırakmam” diyerek Selanik’teki durumu özetlemiştir.¹²⁵ 1836 yılında taşradaki birlikler artık İstanbul’a bağlanmaya başlamışlardır.¹²⁶ 1832’den itibaren serasker Hüsrev Paşa da benzer şekilde karantina taraftarıydı ve zaten bunlar halefi serasker Paşa tarafından devam ettirilmiştir.¹²⁷ Ancak Selanik mutasarrıfı İbrahim Paşa’nın açıklaması İstanbul’dan askeri birlikler için çıkarılan izolasyon ve karantina emrinin otomatik olarak Selanik halkını da kapsayacağı anlamına gelmediğini göstermektedir.

Osmanlı Devleti’nin karantina uygulamasına başladığını belirten karantina fermanı bu uygulama için yerel yönetimlerin halktan vergi olarak alacakları harcamalar için gösterdikleri meblağların öncesi ve sonrasını karşılaştırma için önemli bir dönüm noktası teşkil etmektedir. Yalnızca bu değişim bile 1838 yılından evvel Selanik’te uygulanan karantinanın yerel inisiyatifle olduğunu tespit etmek için yeterlidir. Ancak bunun yanında, tek tek kaydedilen kalemlerdeki terimlerdeki farklılıklara da dikkat etmekte fayda var. Şöyle ki, merkezi olarak uygulanması emredilen karantina standardize edilmiş, birbiriyle uyumlu yazılış şekillerinin yanında, standardize edilmiş görevler ve görev tanımlarında da gözlenmektedir. Mevcut masraf defterlerinin karşılaştırılması bu durumu açık etmektedir.

Karantina Terminolojisinde Standartlaşma

Osmanlı İmparatorluğu karantina uygulamasına geçiş İstanbul’dan Selanik’e konuya dair ferman ulaştıktan sonra hazırlanan masraf defterleri öncekilerinde görülmeyen bir detay hevesiyle kaydedilmiştir. 1838 26 Nisan ve 18 Ekim zaman aralığında defterin tamamlanmasına bir ay kala merkezi karantina uygulamasına istinaden merkezden atanan karantina nazırı gelmişti. Ayrıca bu defter, ferman ilan edildikten sonraki ilk defterdir. Burada ilk göze çarpan, artık her harcamanın hassasiyetle detaylı bir şekilde kaydedilmesi dışında, her kalemin standardize edilmiş kavramlarla kaydedilmiş olmasıdır.¹²⁸ Bu aynı zamanda standardize edilmiş uygulamaların da hayata geçirildiğine delalet etmektedir.

125 FO 195/100, Blunt – Lord Ponsonby, Selanik, 24 Mart 1837.

126 Bkz. Stanford J. Shaw ve Ezel Kural Shaw, *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey: Volume 2, Reform, Revolution and Republic: The Rise of Modern Turkey 1808–1975*, (Cambridge: Cambridge University Press, 1977), s. 41.

127 Shaw ve Shaw, *History*, s. 49–50.

128 HAM.SŞS, 235, s. 86–7.

Bunların başında limana yanaşır yanaşmaz şehrin içerisine girmeden iskele başına karantina uygulanacak kişiler için gerekli, karantina istasyonu olacak bir yerin inşa edilmesi gelmektedir. Daha evvel de denizden gelen insanlar ve mallar için bekleme yerleri kiralanırdı. Bunlar “mahzen” veya “konak”tan oluşmaktaydı. Karantina harcamalarında mahzen eskiden karantinanın uygulandığı başat yer olarak kaydedilirken şimdiki defterde yalnızca küçük bir kalem olarak yerini almıştır.¹²⁹ Mahzen herhangi bir evin, konağın vesaire yapının içerisinde olabileceği gibi konak da yine denizden doğrudan ulaşımın olmak zorunda olmadığı, şehirdeki konaklardan biri olabilirdi. Ancak, ilk defa şimdi karantina için iskele başına bir *lato* inşa edilmiştir. *Lato* olarak kaydedilen bu kelime İtalyanca *lazzaretto*'dan bozma olup, 14. yüzyılın ikinci yarısından beri vebalı hastaların tutulduğu yer olarak tüm Avrupa'ya yayılmıştır.¹³⁰ Devletler tarafından uygulanan standart önlemlerin bir parçası olarak Selanik'te bir *lato* karantina fermanından sonra kurulmuştur. Yalnızca bu inşaat için ayrılan bütçe, bu çalışma çerçevesinde incelenen zaman diliminin başı olan 1835 yılının ilk altı ayında karantina için ayrılan toplam bütçenin üç katı olup, ikinci yarısının bir buçuk katına, 1836 yılı ikinci yarısındaki toplam karantina masraflarına ise eşittir.¹³¹ Artık karantina uygulaması için standardize edilmiş bir eylem planı çerçevesinde harekete geçildiğini buradan söyleyebiliriz. Aynı zamanda, merkezi uygulamadan önce karantina için yapılan iş tanımlamalarının standardize edilmediği görülmektedir. Biraz evvelki örnekte karantina için kiralanın yerlerin isim çeşitliliğinde olduğu gibi: Mahzen, konak, oda.

Yapılan ödemelerin şekli ve ödemenin yapıldığı kişilerin nasıl tanımlandıkları, verilen hizmetin şekli ve o hizmetin talep edildiği süreye de işaret etmektedir. Selanik karantina uygulamasında bunların da standardize olmadığı görülmektedir. Karantina için gerekli hizmetin *hademe* veya *istihdam edilen adamlar*'a yaptırılırken, bunlara yapılan ödemenin “ücret” veya “masraf” şeklinde değişmesi, karantinanın devamlı olarak mevcut, standart bir idare kaleminden ziyade, ihtiyaç zuhurunda uygulanan *ad hoc* bir uygulama olduğunun altını çizmektedir. Konsept itibarıyla, bu adamların veba bulaşmış ya da bulaşma riski olan gemilerin Selanik'e yanaşması veya vebadan ölenlerin gömülmesi gibi işler için, tehlike devam ettiği sürece yani iş varken tutulmuş ve tehlike ortadan kalkınca da işleri kal-

129 HAM.SŞS 235, 86–7: “Kurantina için mahzen icârî”.

130 Almancaya da Lazarett olarak geçmiş olan bu kelimenin etimolojisi için bkz. “Lazarett” maddesi, Wolfgang Pfeifer, *Etymologisches Wörterbuch des Deutschen*, 2. Auflage. (Berlin: Akademie Verlag, 1993).

131 Bkz. yukarıda Tablo I.

madığı için işlerine son verilmiştir. Hademeler yalnızca iş varken ödenmiş, odalar, konaklar ve mahzenler ise yalnızca kullanıldıkları süre için kiralanmışlardır. 1835 Ekiminden 1836 Mayısına kadar olan süre için tutulan defterde bu sefer *hademeler* için *mahiyye* verilmiştir.¹³² Sürekli olarak maaşa bağlanmış memurların varlığı, karantinanın devamlı bir yönetim eylemi olduğu şeklinde yorumlanabilir. Ancak bu aylıkların sabit ücretler olup olmadıkları karantina fermanına kadar belli olmamaktadır.

Tablo II: Değişen Terminoloji

Merkezi Karantina uygulamasından önce	Merkezi karantina uygulamasından sonra
<i>mahzen</i> ¹³³	<i>lato</i> (Lazaretto) ¹³⁴
<i>konak</i> ¹³⁵	
<i>hademe</i> ¹³⁶	<i>me'mûr</i> ¹³⁷
<i>istihdâm edilen adamlar</i> ¹³⁸	<i>me'mûr</i>
<i>ücret</i> ¹³⁹	<i>mâhiyye</i>
–	<i>yalı</i>
<i>Kurantina</i>	<i>Karantina</i> ¹⁴⁰
<i>ağa</i> ¹⁴¹	
–	<i>Karantina nazırı</i> ¹⁴²

Karantina fermanından evvel yalnızca bir kere, 1836 yazında vebayla mücadele çerçevesinde bir doktor görevlendirilmiştir. Aylık ödemesi ve görevi için

132 HAM.SŞS, 232, s. 33–4.

133 HAM.SŞS, 232, s. 33–4: “kurantina usûlüne ri'âyet olunmak için tertib olunan mahzenler icâreleri”.

134 HAM.SŞS, 235, s. 86–7.

135 HAM.SŞS, 231, s. 12–3: “istikrâ'b [istikrâ'] olan konakların kirâları”.

136 HAM.SŞS,232, s. 88–89.

137 HAM.SŞS, 235, s. 86–7.

138 HAM.SŞS, 231, s. 12–3: “kurantina için zabt ve istihdâm olan adamları”.

139 HAM.SŞS, 231, s. 12–4: “kurantina için zabt ve istihdâm olan adamları ücreti”.

140 HAM.SŞS, 235, s. 86-87; HAM.SŞS, 236,6-7.

141 HAM.SŞS, 232, s. 88–89.

142 HAM.SŞS, 235, s. 86–87; HAM.SŞS, 236,6-7.

gerekliliği ihtiyaçlar için yapılan toplam harcama 947,12 kuruştur.¹⁴³ Karantina fermanı gelene kadar da bir daha bu konuda doktor görevlendirildiğine rastlanmıyor. Ancak fermanın, 1838 Eylülünün ortasından sonra yeni karantina nazırıyla beraber bir karantina tabibi görevlendirilmiş ve aylık olarak 750 kuruş aylık saptanmış, ancak yalnızca bir ay sonra, Ekimin ortasından itibaren başlayan yeni yarıyıl için yeni aylık bir öncekinin iki katı olan 1.500 kuruşa yükseltilmiştir.¹⁴⁴ İmparatorluk merkezinden gelen direktiften sonraki karantina uygulamasıyla beraber karantina doktoru için kullanılan isim de değişmiştir. Daha evvel *hekim* olarak kayda geçirilen doktor, karantina emrinden hemen sonra hazırlanan deftere büyük bir dikkatle tam görev alanı da belirtilir şekilde “karantinaya tabib” olarak kaydedilmiştir.¹⁴⁵ Daha sonraki kayıtlarda yine *hekim* olarak kaydedildiyse de fermanın hemen sonra standardize edilmiş kavramlarla hizmetleri belirtme titizliği dikkate şayandır.¹⁴⁶

Kavramlar ve yazılışları içerisinde değişimi en açık görülen kavram ise “karantina” kelimesinin kendisi. Selanik kadı sicillerindeki kayıtlar, merkezi karantina emrinden sonra “*karantina*” yazım şeklinin daha evvel kullanılan “*kurantina*” yazım şeklini sahneden sildiğini göstermektedir. Bab-ı Ali tarafından görevlendirilerek İstanbul’dan Selanik’e gönderilen karantina nazırı Selanik’e vardıkdan sonra ancak masraf defterlerine *kurantina* yerine *karantina* yazımı hakim olmaya başlıyor.¹⁴⁷ *Karantina* yazım şeklinin merkezde standart olarak kullanılan yazım şekli olduğu, daha evvel, 1835’te Çanakkale’de karantina uygulaması için kaleme alınan fermanın da görülmektedir. Selanik şerhiye sicillerinde bir kopyası yer alan bu fermanın “*karantina*”¹⁴⁸ yazılırken yine aynı yıl ve aynı şerhiye sicillerinde yer alan masraf defterlerine “*kurantina*” olarak yazılmıştı.¹⁴⁹ Aynı şekilde imparatorlukta resmi olarak karantina uygulamasını ihtiva eden fermanın da yine *karantina* yazmaktadır.¹⁵⁰ Kavram ve hizmet tanımlarındaki bu standartlaşma yal-

143 HAM.SŞS, 232, s. 88–9: “hekim mâhiyyeleriyle masârifâtı be-hesâb-ı gurûş 947[,]12 para”.

144 HAM. SŞS, 236, s. 6–7: “müddet-i mezbûrede [...] hekim mâhiyyesi kezâ be-hesâb-ı gurûş 1.500”.

145 “*karantinaya tabib*” yazılışı için bkz. SŞS, 235, s. 86–7. *Hekim*: SŞS, 232, s. 88–9.

146 HAM.SŞS, 235, s. 86-87; HAM.SŞS, 236,6-7.

147 İlk örnek 19 Ekim 1838 hazırlanan masraf defteridir. Bkz. SŞS, 235, s. 86–7.

148 “karantina”: SŞS, 231, s. 38

149 HAM.SŞS, 231, s. 72–3.

150 Bkz. HAM.SŞS, 235, s. 68.

nız karantina uygulaması merkezi devletin icra ve eylem planına dahil edilebildikten sonra mümkün olmuştur. Bu durum bir tek Selanik için geçerli değildir. Yeni çalışmalar Osmanlı İmparatorluğu'nda 19. yüzyıla gelene kadar Doğu Akdeniz'de yine yerel inisiyatiflerle karantina uygulandığını göstermektedir. Kronikler ve seyahatlardan yola çıkarak Şam, Akka, Sakız Adası, Girit ve Tunus'ta 18. yüzyıldan karantinanın uygulandığını tespit eden Yaren Ayalon da buralardaki karantina uygulamalarının çeşitliliğine dikkat çekerek, karantınayı uygulayan yerel otoritelerin onu nasıl kavradıkları ile ilgili olduğunu belirtmiştir.¹⁵¹ Karantinanın merkezi inisiyatif alanına girmesiyle Selanik dışında, başka yerlerde de karantina kavram ve terimlerinin yerel çeşitlilikten uzaklaşarak standartlaşmış olduğu beklenir.

Sonuç

Bu incelemede, Selanik'te gerek şerhiye sicillerinde muhafaza edilen masraf defterleri ve merkezi devlet yazışmaları, gerekse konsolosluk raporlarının yardımıyla modern bir sağlık önlemi olan karantinanın yerel yönetimin inisiyatifiyle uygulamaya geçilen bir reform olduğu incelenmiş ve bunların horizontal modernleşme içerisinde değerlendirilmesi gerektiği önerilmiştir. Merkezi hükümet inisiyatifinden bağımsız olması kaydıyla bunlar yerel reform olarak kavramsallaştırılmıştır.

Sondan başlamak gerekirse, 1838'den önceki Selanik masraf defterlerinde karantina uygulaması çerçevesindeki işler ve hizmetler için kullanılan kavramların birbirlerinden farklı isimlendirilmesi ve yine değişken içerik ve hizmetlerin kaydedilmesi karantina çerçevesinde uygulanan önlemlerin standardize olmamış eylemler dizisinden müteşekkil olduklarına işaret etmektedir. Bu durum bizi, karantina uygulamasında Selanik yerel yöneticilerinin önlerinde merkezi olarak tanımlanmış ve talep edilmiş bir hizmet zinciri olmadığı ve dolayısıyla merkezi olarak belirlenmiş bir alan olmadığı sonucuna götürmektedir. Yine aynı şekilde uygulanan önlemlerdeki farklılıklar Selanik'teki karantina uygulamasının değişik etkilere açık olduğu dolayısıyla esnek olduğu, aynı zamanda da yerel olarak ortaya çıkan o anki ihtiyaca göre şekil aldığını göstermektedir. Her veba salgınında karantina tabibi veya hekim olmadığı gibi, her karantina uygulamasında da örneğin tütsücüler tutulmamış ya da bir karantina ağası görevlendirilmemiştir.

Selanik'te karantina muhalefetinin analizi ve merkezi karantina uygulamaya geçildikten sonraki harcamalarda gözlemlenen ani tırmanış, daha evvel Selanik'te

151 Ayalon, *Natural Disasters*, s. 69.

hayata geçirilen karantina uygulamalarının yalnız somut veba tehlikesi karşısında yerel yönetimin inisiyatifle bir zaruret olarak yerel ihtiyaca cevaben vuku bulduğunu göstermektedir. Bunun yerel yönetimler tarafından bir zaruret olarak kavranması tüm yardım, merhamet gibi insani saiklerin dışında oldukça pratik bir sebepten doğmaktaydı: veba tehlikesiyle yüzleşen şehrin vergi mükellefi halkı kırması sonucu oluşacak gelir eksilmesi. Bu açıdan yerel yönetimler, Osmanlı Devleti'nin merkezi karantina icra usulü getirmesini bunu emretmesini beklemeden, yerel ihtiyaçlara cevap verebilmek için modern bir sağlık önlemi olan karantinayı Selanik'te uygulamışlardır.

Yerel reform olarak Selanik'teki karantina, Erken Tanzimat Dönemi Osmanlı taşra yöneticilerinin, II. Mahmud Dönemi'nde kaynakların merkezde temerküzüyle ellerinde kalan mevcut kaynakları en iyi şekilde değerlendirmek için başvurdukları modern vergi devleti mantığını, mali sektörün dışında kalan bir alanda hayata geçirmeleri, yerel yöneticilerin verimliliği arttırmak için her zaman merkezi hükümete bakmadıkları gibi, çağdaşı oldukları Batı menşeli uygulamaları adapte etmekte tereddüt etmediklerini de göstermektedir. Tabii ki bu, Osmanlı taşra yönetimlerinin kendilerine tevcih edilen yerlerde kaynaklarını arttırmak için yapmadıkları hayali masrafları halkın sırtına vergi yükü olarak yüklemek gibi yöntemlerden imtina ettikleri anlamına gelmiyor.¹⁵² Tersine, yerel yönetimlerin bu klasik "imkana" rağmen yerel reformlar yapmaları, ve bunların merkezi hükümetin icra ve eylem planı dışında kalan alanlar olmaları, Erken Tanzimat Osmanlı İmparatorluğu'nda modernleşmeye, karşılaşılan sorunlara artık modern yöntemler uygulayarak cevaplar aranan, kompleks alanlar ve failler çerçevesinde bakılması gerektiğini göstermektedir. Bu zaviyeden hareketle bu inceleme, Osmanlı modernleşmesinin "horizontal modernleşme" olarak da kavranmasının bu sürecin daha iyi anlaşılmasına katkı yapacağını göstermektedir. Taşrada bir yerde lokalize edilen yerel reformlar, merkezi hükümetin inisiyatifi, dolayısıyla doğası gereği vertikal olan hiyerarşinin dışında, horizontal olarak vücuda gelmiştir. Selanik örneğinde görüldüğü gibi, taşra yönetimlerinin uyguladıkları modern yöntemleri yalnızca kendi idari birimleri içerisinde geçerli kılmaya çalışıp bunları her yerde geçerli kılma iddiasında olmamaları da bunun önemli göstergelerinden biridir ve benzer adımların imparatorluğun başka yerlerde de atılmış olması beklenmektedir.

152 Bkz. Tulasoğlu, "Faking Good Governance".

Öz ■ Bu makalenin amacı, II. Mahmud Dönemi Selanik’inde gerçekleştirilen karantina uygulaması örneğinde, modernleşmenin horizontal olarak gerçekleştiğini göstermektir. Osmanlı İmparatorluğu’nun modernleşmesine yaygın olarak devletin modernleşme politikaları çerçevesinde bakılmıştır. Araştırma literatüründe, bu konuda yapılmış oldukça kapsamlı çalışmalar bulunmaktadır. Bu, 19. yüzyıl Osmanlı modernleşmesinin yalnızca bir devlet politikası değil, aynı zamanda bir süreç olduğu hakikatini değiştirmemektedir. Modernleşmeye bir süreç olarak bakıldığında, bu sürecin nasıl işlediğini gösteren iki temel unsurdan biri modernleşmenin yapıldığı alanlar, yani neyin modernleştirildiği ise, diğeri de modernleşmenin failleri, yani kimlerin inisiyatifleriyle modernleşme adımlarının atıldığıdır.

Erken Tanzimat Dönemi Osmanlı İmparatorluğu’nda modernleşmenin vuku bulunduğu alanlardan biri, modern ve Batılı bir uygulama olan karantina uygulamasıdır ve Osmanlı Devleti buna oldukça geç bir tarih olan 1838 yılında geçebilmiştir. Selanik’te, 1838’den önce karantinanın uygulanması, bu modern sağlık önleminin kimin inisiyatifle alındığı sorusunu beraberinde getirmektedir. Bu makale çerçevesinde, bu sorulara, öncelikle Selanik’te karantina uygulamasının varlığı, hacmi, sıklığı ve devamlılığı, sonra ise bu uygulamanın merkezi devlet inisiyatifleriyle mi yoksa Selanik yerel yönetiminin inisiyatifleriyle mi gerçekleştirildiği incelenerek cevaplar aranmaktadır.

Anahtar kelimeler: II. Mahmud, modernleşme, horizontal modernleşme, Selanik, yerel reformlar, karantina.

Bibliyografya

Arşiv Belgeleri

Historical Archives of Macedonia (HAM), Selanik:

Selanik Şerhiye Sicilleri (ŞŞS), (231, s. 12-13); (231, s. 72-73); (231, s. 98-99); (232, s. 34-35); (232, s. 88-89); (233, s. 92-93); (233, s. 158-159); (235, s. 18-29); (235, s. 86-87); (236, s. 6-7).

The National Archives of United Kingdom, London (NA)

Foreign Office Documents (FO)

FO 195/100, Charles Blunt - Lord Ponsonby, Selanik: (1 Haziran 1838) (23 Kasım 1838) (14 Haziran 1837)

FO 78/306, Charles Blunt - Lord Ponsonby, Selanik: (10 Eylül 1837)

FO 195/176, Charles Blunt - Lord Ponsonby, Selanik: (10 Şubat 1840)

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Osmanlı Arşivi (CDABOA)

HAT. 1063/43650

C.SH. 7/347

Yazmalar

Hamdan bin el-Merhum Osman Hoca, *Tercüme-i ifhaf el-münasıssıfın ve'l-übeda bi ma-bahidel ihtiraz'an el veba*, Süleymaniye Kütüphanesi, Nafız Paşa 836, 1252 (1836).

İkincil Kaynaklar

Ackerknecht, Erwin: "Anticontagionism between 1821 and 1827", *Bulletin of the History of Medicine*, 22 (1948), s. 562-593.

Açıkel, Ali ve Sağırılı, Abburrahman: "Tokat Şer'iyeye Sicillerine Göre Salyâne Defterleri (1771-1840)", *İ. Ü. Ed. Fak. Tarih Dergisi*, 41 (2005), s. 95-145.

Anastasiadou, Meropi: *Salonique, 1830-1912. Une ville ottomane à L'âge des Réformes*, Leiden (v.d): Brill 1997.

Andonov-Poljanski, Hristo (ed.): *British Documents on the History of the Macedonian People: Volume I (1797-1839)*, Skopje 1968.

Ayalon, Yaron: *Natural Disasters in the Ottoman Empire: Plague, Famine, and other Misfortunes*, New York: Cambridge University Press 2015.

Balsoy, Gülhan: *Gender and the Politics of the Female Body: Midwifery, Abortion, and Pregnancy in Ottoman Society (1838-1890s)*, Doktora Tezi, Binghamton University 2009.

Barthélémy Cloth-Bey, Antoine: *De la peste observée en Égypte; Recherches et Considérations sur cette Maladie*, Paris: Fortin, Masson et C^{re} Libraires-Édirteurs 1840.

Boué, Ami: *La Turquie d'Europe*, Cilt II Paris: A. Bertrand 1840.

Börekçi, Günhan: *Factions and Favorites at the Courts of Sultan Ahmed I (r. 1603-17) and His Immediate Predecessors*, Doktora Tezi, Ohio State University 2010.

Bräiescu, Gheorghe: "Seuchenschutz und Staatsinteresse im Donauraum (1750-1850)", *Sudhoffs Archiv: Zeitschrift für Wissenschaftsgeschichte*, 63 (1979), s. 25-44.

Bulmuş, Birsen: "The Plague in the Ottoman Empire, 1300-1838", Doktora Tezi, Georgetown University 2008.

Bulmuş, Birsen: *Plague, Quarantines and Geopolitics in the Ottoman Empire*, Edinburg: Edinburg University Press 2012.

Cezar, Yavuz: "18. ve 19. Yüzyıllarda Osmanlı Taşrasında Oluşan Yeni Malî Sektörün Mahiyet ve Büyüklüğü Üzerine", *Dün ve Bugünüyle Toplum ve Ekonomi*, 9 (1996), s. 89-143.

Coons, Ronald E.: "Steamship and Quarantines at Trieste, 1837-1848", *Journal of the History of Medicine and Allied Sciences*, 44 (1989), s. 28-55.

Dols, Michael: *The Black Death in the Middle East*, Princeton: Princeton University Press 1997.

- Feyzioğlu, Hamiyet Sezer: *Tanzimat Döneminde Kadılık Kurumu ve Şer'i Mahkemelerde Düzenlemeler*, İstanbul: Kitabevi 2010.
- Gallagher, Nancy Elizabeth: *Medicine and Power in Tunisia, 1790-1900*, London, New York vd., Cambridge University Press 1983.
- Gumbrecht, Hans Ulrich: "Modern, Modernität, Moderne", Otto Brunner, Werner Conze und Reinhart Koselleck (ed.), *Geschichtliche Grundbegriffe: Historisches Lexikon zur politisch-sozialen Sprache in Deutschland*, Stuttgart: Klett-Cotta 1978, s. 93-131.
- Günay, Vehbi: "Yerel Kayıtların Işığında XVIII. Yüzyıl Sonlarında İzmir", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 25/1 (2010), s. 253-268.
- Gürkan, Emrah Safa: "Fonds for the Sultan: How to Use Venetian Sources for Studying Ottoman History", *News on the Rialto*, 32 (2013), s. 22-28.
- Hansen, Jens: *Fin de Siècle Beirut: The Making of an Ottoman Provincial Capital*, Oxford: Oxford University Press 2006.
- Heinzelmann, Tobias: *Heiliger Krieg oder Landesverteidigung? Die Diskussion um die Einführung der allgemeinen Militärlastpflicht im Osmanischen Reich, 1826-1856*, Frankfurt am Main: Peter Lang 2004.
- Heper, Metin: "Center and Periphery in the Ottoman Empire: With Special Reference to the Nineteenth Century", *International Political Science Review*, 1/1 (1980), s. 81-104.
- Hourani, Albert: "Ottoman Reform and the Politics of Notables" W.R. Polk ve R.L. Chambers(ed.), *Beginnings of Modernization in the Middle East: The Nineteenth Century*, Chicago: University of Chicago Press 1968, s. 41-68.
- İnalçık, Halil: "Osmanlı Pamuk Pazarı, Hindistan ve İngiltere Pazar Rekabetinde Emek Maliyetinin Rolü". H. İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi Üzerinde Arşiv Çalışmaları, İncelemeler*, İstanbul 1993, s. 259-317.
- İnalçık, Halil: "When and How the British Cotton Goods Invaded the Levant Markets", Huri İslamoğlu-İnan (ed.), *The Ottoman Empire and the World Economy*, Cambridge 1987, s. 374-383.
- İnalçık, Halil: "The Ottoman Decline and its Effects upon the Reaya", Henrik Birnbaum ve Speros Jr. Vryonis (ed.), *Aspects of the Balkans: Continuity and Change: Contributions to the International Balkan Conference Held at UCLA, October 23-28, 1969*, The Hague: Mouton 1972, s. 338-354.
- İnalçık, H. ve Quataert, Donald (ed.): *An Economic and Social History of the Ottoman Empire, 1300-1914*, I, Cambridge: Cambridge University Press 1994.
- Müller, Franz: "Darstellung der Pestseuche in Rumelien in den Jahren 1837 und 1838", *Medicinische Jahrbücher des kaiserl.-königl. Österreichischen Staates*, 35 (1841), s. 32-45.
- Kaynar, Reşat: *Mustafa Reşit Paşa ve Tanzimat*, Ankara: TTK 1985.

- Koselleck, Reinhart: *Vergangene Zukunft: Zur Semantik geschichtlicher Zeiten*, Frankfurt am Main: Suhrkamp 1989.
- Koselleck, Reinhard: *Begriffsgeschichten: Studien zur Semantik und Pragmatik der politischen und sozialen Sprache*, Frankfurt am Main: Suhrkamp 2006.
- Kuhnke, LaVerne: *Lives at Risk: Public Health in Nineteenth-Century Egypt*, Berkeley: University of California Press 1990.
- Kunt, İ. Metin: “Derviş Mehmed Paşa, Vezir and Entrepreneur: A Study in Ottoman Political Economic Theory and Practice”, *Turcica*, IX, 1977, s. 197-214.
- Kurz, Marlene: “Die Einführung von Quarantänemaßnahmen im Osmanischen Reich unter besonderer Berücksichtigung von Selanik”, Yüksesk Lisans Tezi, Universität Heidelberg 1997.
- Lowry, Heath: “Pushing the Stone uphill? The Impact of Bubonic Plague on Ottoman Urban Society in the Fifteenth and Sixteenth Centuries”, *Journal of Ottoman Studies*, 23 (2004), s. 93-132.
- Osterhammel, Jürgen: *Die Verwandlung der Welt: Eine Geschichte des 19. Jahrhunderts*, München: C:H. Beck 2011.
- Özbek, Nadir: “Tax Farming in the Nineteenth-Century Ottoman Empire: Institutional Backwardness or the Emergence of Modern Public Finance”, *Journal of Interdisciplinary History*, 49/2 (2018), s. 219-45.
- Özkaya, Yücel: *Osmanlı İmparatorluğunda Ayanlık*, Ankara: TTK 1994.
- Özdemir, Bülent: *Ottoman Reforms and Social Life: Reflections from Salonica, 1830-1850*. İstanbul: İsis 2003.
- Pakalın, Mehmet Zeki: *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi 1971.
- Panzac, Daniel: *La Peste dans L'Empire Ottoman, 1700-1850*, Louwein: Peeters, 1985.
- Pfeifer, Wolfgang: *Etymologisches Wörterbuch des Deutschen*, (2. Auflage) Berlin: Akademie-Verlag 1993.
- Reinkowski, Maurus: *Die Dinge der Ordnung: Eine vergleichende Untersuchung über die osmanische Reformpolitik im 19. Jahrhundert*, München: R. Oldenburg Verlag 2005.
- Robarts, Andrew: *Migration and Disease in the Black Sea Region: Ottoman Russian Relations in the Late Eighteenth and Early Nineteenth Centuries*, London vd.: Bloomsbury 2017.
- Röhrborn, Klaus: *Untersuchungen zur osmanischen Verwaltungsgeschichte*, Berlin: De Gruyter 1973.
- Sarıyıldız, Gülden: “Karantina Meclisinin Kuruluşu ve Faaliyetleri”, *Belleten*, LVIII, 222 (1994), s. 329-376.
- Seyitdanlıoğlu, Mehmet: *Tanzimat Devrinde Meclis-i Vâlâ (1838-1868)*, Ankara: TTK 1999.

- Seyitdanlıoğlu, Mehmet: “Tanzimat’ın Ön Hazırlıkları ve Meclis-i Vâlâ-yı Ahkam-ı Adliye’nin Kuruluşu (1838-1840)”, *Sultan II. Mahmud ve Reformları Semineri*, 28-30 Haziran 1989: *Bildiriler*, İstanbul: Edebiyat Fakültesi Yayınları 1990), s. 127-145.
- Shaw, Stanford J. ve Shaw, Ezel Kural: *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey: Volume 2, Reform, Revolution and Republic: The Rise of Modern Turkey 1808-1975*. Cambridge: Cambridge University Press 1977.
- Somel, Akşin Selçuk ve Demirci, Tuba: “Women’s Bodies, Demography, and Public Health: Abortion Policy and Perspectives in the Ottoman Empire of the Nineteenth Century”, *Journal of the History of Sexuality*, 17/3 (2008), s. 377-420.
- Şehsuvaroğlu, Bedi: “Türkiye Karantina Tarihine Giriş”, *İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası*, 4 (1957), s. 601-619.
- Tulasoğlu, Gülay: ‘*His Majesty’s Consul’ in Saloniki. Charles Blunt (1800-1864), ein europäischer Konsul als Agent der Modernisierung in der osmanischen Provinz*, Berlin: Klaus Schwarz Verlag 2015.
- Tulasoğlu Gülay: “‘Humble Efforts in Search of Reform’: Consuls, Pashas, and Quarantine in Early-Tanzimat Salonica”, P. Firges, v.d. (ed.), *Well-Connected Domains: New Approaches to an Entangled Ottoman History. A volume of collected essays*, Leiden, Boston: Brill 2014, s. 188-206.
- Tulasoğlu, Gülay: “Faking Good Governance: The Restoration of the Bridge Across the Vardar (Axiós) Near Salonica in 1837”, Mehmet Yaşar Ertaç ve Hacer Kılıçaslan (ed.): *Osmanlı’da Yönetim ve Savaş*, İstanbul: Mahya Yayınları 2017, s. 171-179.
- Tulasoğlu, Gülay: “Bir Ötekileştirme Aracı Olarak Hijyen: 1837 Salgınında “Kirliliği Selanik”in “Vebalı Yahudileri Üzerine”, Y. Koç, S. Küçük (ed.), *Türk Sosyal Tarihçiliğinde Bir “Yalnız” İsim Babaeddin Yediyıldız’a Armağan*, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları 2015, s. 314-327.
- Tulasoğlu, Gülay: “Payitaht’a Yakın Olmanın Bedeli: Kocaeli Masraf Defterlerine Göre Şehir Harcamaları”, *Uluslararası Gazi Süleyman Paşa ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu*, Kocaeli: Büyükşehir Belediyesi, Kültür ve Sosyal İşler Dairesi Başkanlığı Yayınları 2017, III, s. 1761-1781.
- Ursinus, Michael: *Regionale Reformen Reformen im Osmanischen Reich am Vorabend der Tanzimat: Reformen der rumelischen Provinzialgouverneure im Gerichtssprengel von Manastır (Bitola) zur Zeit der Herrschaft Sultan Mahmuds II. (1808-39)*, Berlin: Klaus Schwarz Verlag 1982.
- Ursinus, Michael: “Die Reformära Mahmuds II. in den Balkanprovinzen: Modernisierung im Zeichen des modernen Steuerstaates”, M. Ursinus, *Quellen zur Geschichte des Osmanischen Reiches und ihre Interpretation*, İstanbul: Isis Press 1994, s. 81-111.
- Vacalopoulos, Apostolos E.: *A History of Thessaloniki*, Thessaloniki: Institute for Balkan Studies 1972.

- Varlık, Nükhet: *Plague and Empire in the Early Modern Mediterranean World. The Ottoman Experience, 1347-1600*, New York: Cambridge University Press 2015.
- Varlık, Nükhet: “Disease and Empire: A History of the Plague in the Early Modern Ottoman Empire (1453-1600)”, Doktora Tezi, University of Chicago 2008.
- Yeşil, Fatih: *Aydınlanma Çağında Bir Osmanlı Kâtibi: Ebubekir Râtib Efendi (1750-1799)*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları 2011.
- Yıldırım, Nuran: “Kolera Salgınlarında Alınan Karantina Önlemleri ve Osmanlı Toplum-sal Yaşamındaki Yansımaları (1831-1918)”, *Gevher Nesibe Darüşşifası'nın 800. Kuruluş Yılı Anısına XXIV. Gevher Nesibe Tıp Günleri: IX. Türk Tıp Tarihi Kongresi Bildirileri*, ed. E. Kahya, A. Ataç Şar, M. Mazıcıoğlu, Ankara: Nobel 2006, s. 328-341.
- Yıldırım, Nuran: *İstanbul'un Sağlık Tarihi*, (İstanbul 2010 Avrupa Kültür Başkenti Ajansı İstanbul Üniversitesi Projesi No. 55-10), İstanbul: İstanbul Üniversitesi 2010.
- Yıldırım, Nuran: “Osmanlı Coğrafyasında Karantina Uygulamalarına İsyandar: ‘Karantina İstemezük!’”, *Toplumsal Tarih*, 150 (2006), s. 18-27.